

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Křesťanská středověká charita
jako vzor pro „hvězdáře“ svaté Anežky

Medieval Christian Charity
as a Model for "Stargazers" of Saint Agnes

Vedoucí práce:
ThDr. Kamila Veverková, Th.D.

Autor:
Barbora Galová

Praha 2014

Poděkování

Děkuji ThDr. Kamile Veverkové, Th.D. za cenné rady a odborné vedení mé práce. Její pozitivní a motivující přístup mě vždy povzbudil a dodal mi nové síly k dalšímu psaní. Děkuji také za poskytnutí materiálů a za čas, který mé práci věnovala.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „*Křesťanská středověká charita jako vzor pro „hvězdáře“ svaté Anežky*“ napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a moje práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne:

Barbora Galová

Anotace

Křesťanská středověká charita vybudovala základy pro dnešní sociální služby. Už tehdy vznikala specializovaná zařízení pro nemocné, chudé a poutníky, kde jim byla věnována potřebná pozornost a péče. Významnou představitelkou české středověké charity je Anežka Přemyslovna. Její sociální dílo započalo v Praze a dále se šířilo po českých zemích. Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou je toho důkazem. Anežka založila původní špitální bratrstvo, ze kterého řád později vznikl. Činnost řádu spočívala v hospitálnictví a duchovní správě. V Čechách, na Moravě i ve Slezsku spravovali špitály a fary. V 16. a 17. století zastávali velmistři řádu i úřad pražského arcibiskupa. Řád v průběhu dějin nezanikl a přetrvává dodnes. Cílem práce je představit středověké charitativní služby a ukázat, jak pojala sociální péči Anežka Přemyslovna v českých zemích.

Klíčová slova

Středověk, charita, hospitál, péče, lékařství, řehole, Anežka Přemyslovna, Přemysl Otakar I., Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou, velmistr.

Abstract

The Medieval Christian charity has built the foundations for today's social services. Even then the specialized facilities for the sick, the poor and pilgrims have been created. There they obtained the necessary attention and care. Agnes of Bohemia is the important representative of the Czech medieval charity. Her social work had began in Prague and spread the Czech lands. The Knights of the Cross with the Red Star are the proof. Agnes founded the original hospice brotherhood from which the order was created. The order activities consisted in hospice care and spiritual administration. In the 16th and 17th century, Grand Master was the Archbishop of Prague at the same time. In Bohemia, Moravia and Silesia the order had managed hospitals and rectories. In the course of history the order has not parished and it continues to the present. The aim of the work is to introduce the medieval charitable services and show how Agnes of Bohemia realized social care in the Czech lands.

Keywords

The Middle Ages, charity, hospice, care, medicine, religious orders, Agnes of Bohemia, Ottokar I., Knights of the Cross with the Red Star, Grand Master.

Obsah

Úvod	10
1. Křesťanská charita ve středověku	12
1.1. Péče o nemocné	12
1.1.1. Úroveň lékařství ve středověku	12
1.1.2. Vztah křesťanské církve k medicíně	13
1.1.3. Klášterní lékařství	14
1.1.4. Hospitály a nemocnice	16
1.1.5. Nejvážnější choroby - lepra	18
1.1.6. Nejvážnější choroby - mor	19
1.1.7. Nejvážnější choroby - duševní poruchy	21
1.2. Péče o chudé a poutníky	22
1.2.1. Raný středověk	22
1.2.2. Poslání církevních řádů	23
1.2.3. Stavba mostů	24
1.3. Péče o sirotky a nalezence	25
1.3.1. Nalezince	25
1.4. Péče o ženy	25
1.4.1. Péče o rodičky	25
1.4.2. Prostituce	26
1.5. Vykupování otroků, nevolníků a zajatců	27
1.5.1. Otroci a nevolníci	27
1.5.2. Křesťanští zajatci	27
1.6. Finanční půjčky	28
1.6.1. Lichva	28
1.6.2. Montes Pietatis	30
1.7. Církevní snaha o mír	30

2. Život a dílo Anežky Přemyslovny zakladatelky Rytířského řádu	
Křižovníků s červenou hvězdou	32
2.1. Dobové pozadí	32
2.1.1. Přemysl Otakar I.	32
2.1.2. Dvojvládí Oty a Filipa	33
2.1.3. Přemyslova manželská aféra	34
2.2. Anežka	35
2.2.1. Mládí a nabídky k sňatku	36
2.2.2. Dvojklášter	38
2.2.3. Špitální bratrstvo	39
2.2.4. Společné úsilí Anežky a sv. Kláry	
o reformu řehole klarisek	41
2.2.5. Anežčina smrt v období hladomoru	43
3. Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou	44
3.1. Počátky řádu	44
3.1.1. Johanité jako vzor	44
3.1.2. Smyšlená historie	45
3.1.3. Výsady řádu	46
3.1.4. Řádové sestry	46
3.1.5. Rozšiřování hospitální činnosti	47
3.2. Rozkvět řádu za vlády Karla IV.	48
3.2.1. Rozvoj duchovní správy	48
3.3. Doba husitská	49
3.3.1. Úpadek řádu	49
3.3.2. Husitské bouře	50
3.3.3. Následky	51
3.4. Období spojeného úřadu velmistra	52
a arcibiskupa pražského	52
3.4.1. Počátek spojeného úřadu	52

3.4.2. Velmistr Antonín Brus	53
3.4.3. Postulace	53
3.5. Pontifikálie	54
3.5.1. Praha	54
3.5.2. Hradiště sv. Hypolita a Vratislav	55
3.6. Ohrožení existence řádu	55
3.6.1. Josefínská doba	55
3.6.2. Zrušení řádu křižovníků ve Slezsku	56
3.6.2. Nejistý osud v novodobé historii	56
Závěr	58
Summary	59
Seznam použité literatury a ostatních zdrojů	60
Přílohy	65

Seznam zkratek

atd.	- a tak dále
cit.	- citováno
např.	- například
s.	- strana
sv.	- svatý
tzv.	- takzvaný

Úvod

Pro svou práci jsem si zvolila téma, které se dá zastřešit pojmem „křesťanská středověká charita“. Mým cílem je přiblížit sociální odvětví, ve kterých bylo charitativních zásahů zapotřebí a na osobnosti Anežky Přemyslovny ukázat, jakým způsobem bylo možné dovést tyto snahy k úspěchu.

Již první křesťané obětavě podávali pomocnou ruku svým trpícím bližním. Milosrdenství a solidarita se postupně šířily starověkou i středověkou společností. Byly tak položeny základy pro vývoj sociální péče, jak ji známe dnes. Jejich budování však provázely nemalé útrapy a překážky. Špitální i rytířská bratrstva, ve jménu svých řeholí, statečně bojovala s nedostatkem hmotných prostředků i s pozdější nepřízní vládnoucích dynastií. Vždy se však snažili ve svém poslání vytrvat a svou péčí zajistit potřebným co nejlepší možnou pomoc a ochranu.

Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou je českým zrcadlem této snahy. Jeho zakladatelka, Anežka Přemyslovna, vtiskla do srdcí prvotních špitálních bratří nesmazatelný obraz své ctnosti, pokory, skromnosti i lásky k Bohu a k bližním. Duchovní odkaz české světice provází křižovníky po celou dobu jejich existence a hlavně v nepříznivých časech jim byl zdrojem naděje a vytrvalosti. Ačkoliv Anežka začala budovat své charitativní dílo velmi mladá, její chytrost, píli a odhodlání by jí mohli závidět mnozí zkušení muži. Také panovník Přemysl Otakar I. shledal v díle své dcery zalíbení a řád se ve svých začátcích mohl směle pustit do práce, podporován celou přemyslovskou dynastií.

Období vzestupu střídala období pádů. Křižovníci se museli potýkat i s nepříznivými vnějšími vlivy, například za husitských bouří nebo za vlády císaře Josefa II. Řádoví mistři a později velmistři bojovali i proti vnitřním nepokojům a rozvracečským snahám ve vlastních řadách. Společenství se však podařilo veškeré překážky přestát a zabývá se svým posláním do dnešních dnů.

Při řešení své práce jsem postupovala převážně metodou deskriptivní; použila jsem pramennou a odbornou literaturu, jejíž výčet je uvedený v seznamu na konci práce. V této souvislosti je třeba konstatovat, že vedle publikací Bedřicha Vaška a Hynka Šmerdy

neexistuje v české odborné literatuře syntetická práce vztahující se k dějinám křesťanské charity v celé šíři.¹

¹ Srovnej ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita od počátku do konce středověku*. Břeclav: GRASPO CZ, 2011. VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941.

1. Křesťanská charita ve středověku

Solidarita a soucit mají kořeny v samotné podstatě lidství. Hlavním motivem je láska k blízké osobě. Křesťanství tento základní cit uchopilo a zformovalo do podoby milosrdenství, skrze nějž se může člověk přiblížit Bohu. Ve Starém zákoně Bůh na mnoha místech vybízí Izraelity, aby pečovali o staré, chudé, utiskované a nemocné. Prikazuje jim milovat bližního jako sebe sama. Soupis dobročinných skutků Ježíše Krista v Evangeliích Nového zákona je přímo pramenem charitativní služby. Skutky apoštolské zase svědčí o tom, jak první křesťané následovali Ježíšova příkladu a pečovali o trpící souvěrce i cizince.

1.1. Péče o nemocné

1.1.1. Úroveň lékařství ve středověku

Obecně panuje názor, že středověké lékařství bylo na velmi nízké úrovni. Roger Bacon ve svém spise „O lékařských omylech“ kritizuje lékaře, kteří podle něj spíše diskutují, než konají.² Původně existovala pouze jedna lékařská fakulta v italském Salernu, která byla založena v 10. století. Ale vývoj probíhal a to hlavně v oblasti chirurgie. Významným lékařem byl např. Henri de Mondeville³ (přibližně 1260–1320). Byl chirurgem krále Filipa Sličného. Guy de Chauliac (přibližně 1298–1368)⁴ zase pečoval o zdraví avignonských papežů Klementa VI., Inocence VI. a Urbana VI. Sám působil také na Univerzitě v Montpellier, kde byla roku 1363 dostavěna velká chirurgie. Následujících dvě stě let se udržela na výsluní a těšila se velké vážnosti i autoritě.⁵

² BACON, Roger. *De erroribus medicorum*. In: ROGER BACON. *De retardatione accidentium senectutis cum aliis opusculis de rebus medicinalibus*. Eds. A. G. Little; E. Withington. Oxford, 1928, s. 150–179.

³ Více GARRISON, Fielding H. *An Introduction to the History of Medicine with Medical Chronology Bibliographic Data and Test Questions*. Philadelphia – London: W. B. Saunders Company, 1913, s. 104.

⁴ Tamtéž, s. 104–105.

⁵ ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita od počátku do konce středověku*. Brěclav: GRASPO CZ, 2011, s. 106–107.

Středověké lékařství přineslo i nové léčebné metody. Mezi tyto patří např. trepanace lebky, náprava zlomenin nebo vytahování cizích kovových těles pomocí magnetu. Objev alkoholu a rtuti významně obohatil farmakologii. Kláštery byly prvními místy, kde se začalo destilovat víno a alkohol měl původně pouze léčebný účel. Prováděla se i jednoduchá chirurgická anestezie pomocí tzv. „uspávací houby“. Jednalo se o mořskou houbu napuštěnou výtažky z blínu, indického konopí a opia.⁶

1.1.2. Vztah křesťanské církve k medicíně

Tehdejší církevní pojetí člověka říkalo, že tělo musí být podřízeno duši a duše je podřízena Bohu. Z toho vyplývá, že i léčebné aktivity měly být podřízeny duchovním. Středověká víra byla velmi silná a lidé se sami často raději spoléhali na boží moc než na znalosti lékaře. IV. lateránský koncil (1215) dokonce zakazoval lékařům, kteří nemají povolení od církve, navštěvovat nemocné. V praxi tento zákaz příliš nefungoval. Např. židovští lékaři⁷ byli značně ceněni pro své znalosti – zejména ve Španělsku.⁸

Nadále se k péči o nemocné používaly ryze náboženské praktiky, jako byl exorcismus nebo léčba svatými ostatky.⁹ Přibýval i počet svatých, kteří se „podíleli“ na uzdravení. Podobně jako ve starém Egyptě získal postupně každý orgán i nemoc svého patrona. Sv. Šebestián byl spojován s epidemiemi moru, sv. Vavřínek s bolestmi zad sv. Vít s choreou, atd.¹⁰

Historická díla o medicíně prezentují názor, že církev rozvoj lékařství značně brzdila. Ačkoliv chovala k medicíně úctu, vymezila celkem jasné hranice. Jako poněkud sporný se jeví např. zákaz pitvy lidského těla. Ve své podstatě to církev nikdy skutečně nezakázala.

⁶ Tamtéž, s. 107-108.

⁷ K problematice srovnej EFRON, John M. *Medicine and the German Jews. A History*. London: Yale University Press, 2001, s. 13-33.

⁸ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny. Od starověku po současnost*. Praha: PROSTOR, 2013, s. 133.

⁹ ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita od počátku do konce středověku*. Břeclav: GRASPO CZ, 2011, s. 106.

¹⁰ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny. Od starověku po současnost*. Praha: PROSTOR, 2013, s. 134.

Zákaz chirurgie platil pouze pro členy duchovního stavu, na laiky se nikdy nevztahoval.¹¹

Přibližně od roku 1250 začaly v Itálii, Francii a Německu probíhat soudní pitvy. Chirurgové konzultovali případy vražd a podivných úmrtí. Účelem bylo pouze zjistit příčinu smrti, ale postupně se tento způsob zkoumání lidského těla propracoval i na akademickou půdu. První zdokumentovaná pitva proběhla v roce 1315 na univerzitě v Bologni a provedl ji lékař Mondino de Luzzi.¹²

Je pravdou, že v roce 1299 vydal papež Bonifác VIII. exkomunikační bulu, která jasně zakazovala jakékoliv narušování hrobů a vykopávání těl zemřelých ať už za účelem krádeže, nebo jejich zkoumání. Patrně tím ale papež chtěl zabránit spíš hrůzným praktikám, jakými se s lidskými ostatky v té době nakládalo. Jako příklad může posloužit pozůstatek z dob křižáckých výprav. Tehdy bylo běžnou praxí vyvařit lidské pozůstatky a tím oddělit maso od kostí. Poté bylo snadnější přepravit ostatky (kosti) mrtvého do jeho rodné země.¹³

Naproti tomu papež Sixtus IV. už v 15. století oficiálně doporučil pro výzkumné účely pitvu těl odsouzených zločinců na Univerzitě v Tübingenu. Jeho podmínkou však bylo nařízení, že se jim poté dostane křesťanského pohřbu.¹⁴

1.1.3. Klášterní lékařství

Léčení nemocných měli z počátku ve svých rukou hlavně vzdělaní mniši, kteří měli dlouhou dobu jako jediní přístup k historickým pramenům. Na počátku středověku byly kláštery považovány za centra kultury a vzdělanosti. Církev neshromaždovala pouze posvátné rukopisy, ale i ty světské. Obsahovaly kulturní, vědecké a historické poznatky. Některé konventy se přímo specializovaly na určité vědní obory a díky tomu se zachovalo značné množství spisů

¹¹ VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941, s. 60.

¹² De Luzzi je autorem velmi známého a ve středověku ceněného spisu *Anatomy* (1316). Srovnej MAGNER, Lois, N. *A History of Medicine*. London: Taylor & Francis, 2005, s. 204. Dále například PORTER, Roy. *Dějiny medicíny. Od starověku po současnost*. Praha: PROSTOR, 2013, s. 156-157.

¹³ ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita od počátku do konce středověku*. Břeclav: GRASPO, 2011, s. 108.

¹⁴ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny. Od starověku po současnost*. Praha: PROSTOR, 2013, s. 134. Dále syntézu podává MAGNER, Lois, N. *A History of Medicine*. London: Taylor & Francis, 2005, s. 141-142.

o starověkém lékařství. Významné klášterní školy se nacházely např. v Chartres a Tours ve Francii, Yorku, Winchesteru a Canterbury v Anglii nebo ve Fuldě v Německu. U sv. Beninga v Dijonu se přednášelo přímo o medicíně. Vzhledem k množství informací z této vědní disciplíny, kterými mnišské řády disponovaly, rozvinulo se tzv. „klášterní lékařství“.¹⁵

Prvním střediskem byl klášter v Monte Cassinu, který založil roku 525 sv. Benedikt z Nursie. Benediktini postupně zakládali další kláštery. Nejdříve v Itálii a poté rozšiřovali svoje působení a znalosti dále do Evropy. Vznikala klášterní lékařská literatura. Nejvíce se šířily knihy popisující byliny, které se hojně používaly k přípravě léků a byly pěstovány v klášterních zahradách. Knihy se nazývaly Hortuli. V překladu to znamená právě „zahrádky“. Paralelně se také rozvíjelo lékařství laické. To bylo založeno převážně na praktických zkušenostech a tradici.¹⁶

Klášterní lékařství významně reprezentovala benediktinka sv. Hildegarda z Bingen (zemřela 17. září 1179).¹⁷ Byla nejen lékařkou, ale také církevní učitelkou, která bojovala za změnu řeholnictví a samotné církve. Sepsala dvě díla věnovaná medicíně. „Physica“ a „Causae et curae“. Především první uvedená kniha byla často opisována a později, po vynálezu knihtisku, také tištěna. Sv. Hildegarda se nepohybovala pouze v rovině teoretického bádání, ale prokazatelně navrátila zdraví mnoha nemocným. Zkoumala člověka jako bytost zasazenou do určitého životního prostředí a z toho plynoucí důsledky vzájemných vlivů. Také se nebála na medicínu nahlížet z mystického pohledu.¹⁸ Věnovala pozornost rostlinám a drahokamům, které byly po celý středověk významnými terapeutickými prostředky. Síla rostlin nespočívala pouze v přítomnosti účinných látek. Stejně tak drahokamy vyvolávaly u nemocných zázračné

¹⁵ ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita od počátku do konce středověku*. Břeclav: GRASPO CZ, 2011, s. 105.

¹⁶ VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941, s. 59.

¹⁷ Korektní přehled života a díla podává MAGNER, Lois, N. *A History of Medicine*. London: Taylor & Francis, 2005, s. 151-152.

¹⁸ POSPÍŠIL, Ctirad, Václav. *Teologie služby: Kniha (nejen) pro ty, kdo se věnují křesťanské charitě a diakonii*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 107.

představy o léčivé moci. Tím pozitivně působily na psychiku a vůli uzdravit se.¹⁹

1.1.4. Hospitály a nemocnice

Hospitály (nebo také špitály) byly původně skromné útulky pro poutníky, chudé, nemocné, staré osoby a sirotky. Péče o chudé převládala. Hospitály vznikaly při klášterech nebo farách. Podle výnosu Karla Velikého měl každý biskup povinnost zřídit vedle biskupského paláce hospitál a zajišťovat jeho provoz.²⁰ Později si je zřizovala i města, špitální bratrstva nebo cechy. Lišily se velikostí, svým zaměřením i vybavením. Byl velký rozdíl v tom, kdo daný hospitál založil a spravoval. Od toho se odvíjelo i množství peněz a prostředků na jeho provoz. Na Moravě jich bylo několik v Olomouci a Brně. Mezi další města, kde se dochovaly záznamy o těchto zařízeních, patří Litovel, Jihlava, Žďár, Kroměříž, nebo Prostějov. V Čechách měla nejvíce špitálů Praha.²¹

Týnský špitál Panny Marie byl nejstarším doloženým špitálem v Praze. Patrně existoval už v 10. století, ale prameny z té doby se vyjadřují poněkud neurčitě, takže je i možné, že byl založen v polovině 12. století. Jeho existenci hodnověrně dokládá až potvrzení krále Václava I. z roku 1251. Špitál měl pečovat o kupce, ale také o dvanáct chudých, starých a nemocných. Tento počet odkazuje přímo k dvanácti apoštolům. Zánik špitálu se předpokládá nejpozději na konci 13. století. Nepochybně stojí také za zmínku dvě fundace druhého pražského arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi. Roku 1364 založil špitál sv. Alžběty, který sloužil zchudlým měšťanům. Na přelomu let 1374-1375 se postaral o výstavbu špitálu sv. Antonína a sv. Alžběty na Hradčanech. Tento byl zase určen pro nemocné duchovní.²²

Nemocnice sv. Bartoloměje v Londýně byla založena roku 1123 a Nemocnice sv. Tomáše okolo roku 1215. V Yorku fungovala nemocnice

¹⁹ GOFF, Jacques Le, SCHMITT, Jean-Paul. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 337.

²⁰ MESSINA, Rosario. *Dějiny charitativní činnosti*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 80.

²¹ VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941, s. 56-57.

²² SVOBODNÝ, Petr, HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha: NLN, 1999, s. 11 a 14.

sv. Linharta, která v roce 1287 pečovala celkem o dvě stě dvacet pět nemocných a chudých. Anglie měla kolem roku 1400 skoro pět set útulků a špitálů. Velké nemocnice byly také v Miláně a Paříži. Florencie měla v polovině 15. století přes třicet dobročinných útulků.²³

Nejmenší špitály byly zařízeními bez stálé lékařské péče. Podobaly se vzdáleně dnešnímu hospici. Postupně se však lékařská služba ve špitálech uchytila. Záznamy hovoří o stálé službě lékařů v pařížské nemocnici Hôtel Dieu, která se nacházela v blízkosti katedrály Notre Dame. Ve Florencii se postupně rozvíjela nemocnice Santa Maria Nuova. V roce 1288 měla pouze dvanáct lůžek pro chudé a zesláblé, zatímco okolo roku 1500 zaměstnávala již deset lékařů, řadu asistentů a jednoho lékárníka.²⁴

Rozvoj špitálů značně uspíšily křižácké výpravy. V celé oblasti kolem Středozemního moře zakládali příslušníci rytířských řádů (např. johanité, templáři nebo němečtí rytíři) tato dobročinná zařízení.²⁵ Johanité (maltézští rytíři) působili v Čechách již před rokem 1169. Jimi založený špitál sídlil v Praze na levém břehu Vltavy u Juditina mostu.²⁶

Guido de Montpellier (zemřel 1208) založil řád Ducha svatého. Papež Inocenc III. pověřil tento řád správou hospitálu, který nechal sám zbudovat. Špitál byl vzorem pro pozdější podobná zařízení a nemocnice Ducha svatého vznikaly po celé Evropě. V Čechách to byla např. nemocnice Ducha svatého v Litovli.²⁷

Péče o nemocné samozřejmě nebyla pouze záležitostí Evropy. Velká nemocnice byla postavena v Káhiře roku 1238.²⁸ Západní medicína vycházela z odborných spisů židovských i arabských učenců. Řada arabských měst mohla zajistit potřebné služby v malých špitálech již ve 12. století. Židovský rabín Moše ben Maimon, známý jako

²³ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny. Od starověku po současnost*. Praha: PROSTOR, 2013, s. 136.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ SVOBODNÝ, Petr, HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha: NLN, 1999, s. 11.

²⁷ POSPÍŠIL, Ctirad, Václav. *Teologie služby: Kniha (nejen) pro ty, kdo se věnují křesťanské charitě a diakonii*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 111.

²⁸ MCKEE, Martin, HEALY, Judith. *Nemocnice v měnící se Evropě*. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomie, 2003, s. 9.

Maimonides,²⁹ byl osobním lékařem Saladinova vezíra Al-Fadi Al-Baisamiho a později také ošetřoval Saladinova syna, který se stal sultánem v roce 1198. Maimonides dokonce dostal pozvání, aby zastával funkci dvorního lékaře franckého krále. Mohl to být anglický král Richard Lví srdce, nebo křesťanský král Jeruzaléma. Pozvání nikdy nepřijal. Psal vědecké spisy o léčbě, lécích a stravě. Také se zabýval právem a židovským náboženstvím. Ve své době patřil k nejvýznamnějším lékařům na světě.³⁰

1.1.5. Nejvážnější choroby - lepra

Hansenova choroba, obecně známá jako lepra nebo malomocenství, představovala v tehdejší době reálnou hrozbu nevyléčitelné nemoci.³¹ Projevovala se znetvořením prstů na rukou i nohou, degenerací kostní tkáně a šupinatou kůží, která se odlupovala. Postižení byli označováni za „nečisté“ a byly jim zakazovány veškeré sociální kontakty. Jejich oděv je na první pohled musel odlišovat od zdravých a museli nosit zvonec, který dopředu oznamoval jejich příchod. Už roku 1179 rozhodl lateránský koncil, že musí být i odděleně pohřbíváni. Platily pro ně přísné zákazy hlavně v Anglii ve 13. století. Nesměli např. vstoupit do chrámu, na tržiště, do mlýna nebo pekárny, používat veřejné studny, dotýkat se kojenců, mít pohlavní styk s jinou ženou než se svojí manželkou, museli jíst a pít pouze ve společnosti lidí se stejným postižením. Malomocní byli separováni v lazaretech, což byly budovy mimo město. Speciální bohoslužby, pro ně určené, vždy sloužil někdo z jejich vlastních řad. Církev jim poskytovala oporu maximálně v tom, že mohli považovat svou chorobu za očistec na zemi, ze kterého budou po smrti Bohem vykoupeni. Lepra byla chápána jako choroba za hříchy, které byly spojeny převážně s chtíčem. Obecně se tradovalo, že se přenáší pohlavním stykem. Od 11. století začala v Evropě vznikat tzv. „leprosária“. Jednalo se o specializované špitály, které poskytovaly nemocným na jedné straně útočiště, ale na straně druhé také zabezpečily jejich naprostou izolaci od okolního světa. V první

²⁹ Srovnej EFRON, John M. *Medicine and the German Jews. A History*. London: Yale University Press, 2001, s. 14-15.

³⁰ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Řevnice: Rozmluvy, 1996, s. 177 a 184.

³¹ MAGNER, Lois, N. *A History of Medicine*. London: Taylor & Francis, 2005, s. 170-177.

polovině 13. století jich bylo postaveno přibližně devatenáct tisíc. Ve 14. století začala lepra ustupovat, patrně byla vytěsněna tuberkulózou. Leprosária byla později přebudována na útulky pro chudé, nebo využívána k izolaci pacientů s infekčními chorobami.³²

Dům malomocných s kaplí sv. Lazara vznikl i za pražskými hradbami, kde se později rozrostlo Nové Město. Kronikáři se o něm spolehlivě zmiňují až v roce 1282. Existenci leprosária dokládají tím, že v jeho blízkosti byly pohřbívány oběti hladomoru. Provoz zajišťovali pražští mecenáši svými dary a o nemocné se starali mniši ze zderazského kláštera.³³

Okolo roku 1100 vznikl v Jeruzalémě řád lazaristů. Převážně jeho členové pečovali právě o malomocné. Působili téměř po celé Evropě i na Blízkém východě a měli pod svou správou na tři tisíce leprosárií. Jejich řád přechodně zanikl na počátku 15. století, kdy lepra definitivně ustoupila. Papež Inocenc VIII. postoupil majetek lazaristů řádu johanitů.³⁴

1.1.6. Nejvážnější choroby - mor

Evropa byla zasažena hned několika morovými ranami.³⁵ Za nejvážnější je považována epidemie z poloviny 14. století v letech 1347-1351. Pustošila velké městské čtvrti a brala život celým vesnicím. Za obět jí padlo přes dvanáct milionů lidí. Mor se patrně rozšířil kolem roku 1346 z Číny až k Černému moři. V té době tam Tataři obléhali pevnost v dnešní Feodesii. Nákaza plány tatarského vojska překazila. Před tím než odtáhli, stihli ještě vymyslet středověkou obdobu biologické zbraně. Pomocí katapultů své mrtvé vojáky doslova naházeli přes městské hradby. Přeživší z Feodesie si

³² PORTER, Roy. *Dějiny medicíny. Od starověku po současnost*. Praha: PROSTOR, 2013, s. 144-146.

³³ Podle SVOBODNÝ, Petr, HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha: NLN, 1999, s. 13.

³⁴ POSPÍŠIL, Ctirad, Václav. *Teologie služby: Kniha (nejen) pro ty, kdo se věnují křesťanské charitě a diakonii*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 110. V současnosti se řád věnuje i hospicové péči.

³⁵ GRIGSBY, Bryon Lee. *Pestilence in Medieval & Early Modern English Literature*. New York - London: Routledge, 2004. Dále podrobné informace podává KOHN, George C (ed.). *Encyclopedia of Plague and Pestilence: From Ancient Times to the Present*. New York: Facts On File, Inc., 2007.

s sebou při odchodu domů odnesli i zákeřnou chorobu a Tataři se tak postarali o následné morové rány pro celou Evropu.³⁶

Infekce se přenášela z hlodavců na člověka. Respektive ji přenášelo bleší kousnutí (dýmějový mor). Nebo se také mohlo jednat o plicní formu, která se přenáší kapénkami přímo mezi lidmi. Vezme-li v úvahu obrázek typického středověkého města, není pochyb o tom, že to musel být ráj pro potkany i krysy. Malý prostor mezi městskými hradbami vyplňovaly těsně namačkané domy a úzké ulice. Ušlapaná hlína, měnící se v bahno při každém dešti, mísila se s hromadami odpadků a zbytků všeho druhu. Vzduch naplňoval zvláštní odér složený z pachů jídel, zvířat, dílen barvířů nebo koželuhů a nemytých těl. Hygiena byla v té době vůbec zanedbávanou činností, možná i proto, že bylo obtížné uchovávat čerstvou vodu. Kolem hradeb se většinou táhl vodní příkop, jehož obsah připomínal zarostlé a zahnívající mokřady. Hradby stávaly na vyvýšenině uprostřed města. Byly sice na volném vzduchu, ale i tam si hlodavci cestu neomylně našli.³⁷

Moru se také přezdívalo „černá smrt“, protože jedním z projevů nemoci byly i tmavé skvrny na kůži, které způsobovalo vnitřní krvácení. Průběh byl skoro vždy stejný. Šestidenní inkubace, poté nemocní pocítovali bolesti na prsou, zvraceli krev, těžko se jim dýchalo a měli vysoké horečky. Na otoky v mizních uzlinách navázalo delirium, ztráta vědomí a smrt.³⁸

Italský renesanční básník Giovanni Boccaccio ve svém Dekameronu barvitě vykreslil obraz Florencie zasažené morem. Popisuje nedostatečnou péči o nemocné, strach příbuzných i lékařů, kteří je mnohdy zanechali umřít v samotě a bolestech, aby se sami zachránili. Denně umíraly stovky lidí a mrtví byli pouze shazováni do příkopů a zahrnováni hlínou.³⁹

Péči o nemocné zajišťovali duchovní, hospitály i nemocnice. Ošetřovatelé umírali stejně jako jejich pacienti. Životem zaplatili všichni dominikáni v Marseille a v Anglii zemřelo skoro dvacet pět

³⁶ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny. Od starověku po současnost*. Praha: PROSTOR, 2013, s. 146-147.

³⁷ VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941, s. 64.

³⁸ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny. Od starověku po současnost*. Praha: PROSTOR, 2013, s. 144-146

³⁹ Reflektuje PORTER, Roy. *Dějiny medicíny. Od starověku po současnost*. Praha: PROSTOR, s.r.o., 2013, s. 146.

tisíc členů duchovenstva.⁴⁰ Na ochranu před nákazou lékaři používali dlouhé kožené hábity, rukavice a zvláštní masku. Její přední část připomínající zobák byla vycpána aromatickými bylinami. Doporučovali pití pročišťujících lektvarů z myrhy, aloe nebo dobromyslu a nasazovali lék zvaný „theirac“, který měl vyléčit všechny nemoci.⁴¹ Úspěšnost těchto léčebných praktik se patrně nejlépe odráží v počtu obětí epidemie.

Jakoby nestačilo, že lidé po tisících umírali na morovou nákazu, přelila se Evropou další vlna antisemitismu. Bezprecedentní rozsah zkázy vzbudil dojem, že se jedná o „pestis manufacta“. Znamená to nemoc rozšířenou člověkem a jeho zlovolností. Židé byli pronásledováni, vězněni a na mučidlech se doznávali k trávení studní a jiných zdrojů pitné vody. V roce 1348 se na chillonském hradě u Ženevského jezera zmučení zajatci doznali k tomu, že mor způsobil jistý Jan Savojský, kterého sami rabíni vyslali, aby otrávil vodu ve studních v Benátkách a dalších městech. Fáma se rychle šířila, podporována dalšími vynucenými přiznáními. Přes tři sta židovských obcí hlavně v Německu, Rakousku, Francii a Španělsku postihly pogromy. Na obranu Židů vystoupil papež Klement VI. Roku 1348 vydal bulu, ve které z morové nákazy obvinil ďábla. Také císař Karel IV., nebo král Petr IV. Aragonský vystoupili na obranu židovstva. Přesto se jednalo o největší masakr od roku 1096.⁴²

1.1.7. Nejvážnější choroby – duševní poruchy

Duševní poruchy představovaly další fenomén, který děsil veřejnost i duchovenstvo. Ústavy pro choromyslné vznikaly v Hamburku (založen roku 1375), ve španělské Seville nebo v italském Miláně.⁴³ Španělsko bylo pod nadvládou muslimů, kterým Korán výslovně přikazoval péči o duševně choré. Na základě této tradice se podobná zařízení šířila dále a inspirovala křesťanskou Evropu. Vzhledem k poměrně častému výskytu těchto poruch, specializované hospitály často vykazovaly nedostatečnou kapacitu lůžek. Nemocní museli být

⁴⁰ VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941, s. 64.

⁴¹ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny. Od starověku po současnost*. Praha: PROSTOR, 2013, s. 149.

⁴² JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Řevnice: Rozmluvy, 1996, s. 211.

⁴³ VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941, s. 67.

ubytování i v okolních vesnicích a vznikaly tak rodinné kolonie, kde o pacienty pečovali vesničané. Když už nebyli choromyslní vyhnáni mimo město, stavěly se pro ně tzv. „bláznovské věže“. Jako protiklad pořádala středověká společnost občas tzv. „dionýsie“, známé také jako hostiny bláznů.⁴⁴

Zvláštní a nepochopitelné chování bylo prisuzováno Božímu záměru, vlivům úplňku, nerovnováze tělesných šťáv, nebo posedlosti ďáblem. Středověcí lékaři byli schopni rozlišit čtyři základní projevy duševních poruch. Jednalo se o mánii, šílenství, slabomyslnost a melancholii. Praktické způsoby léčby zahrnovaly podávání léků, pouštění žilou nebo léčbu šokem (nemocný byl hozen do studené vody). Duchovní prováděli u postižených exorcismus, nebo naopak doporučovali modlení k určitým svatým. Posedlost ďáblem byla často spojována s čarodějnictvím. Největší dispozice k posedlosti Satanem měly podle tehdejšího všeobecného přesvědčení ženy. Vzhledem k tomu, že katolická církev připisovala morové rány i kacírství na účet zlovolnému chování lidí, zaplavily Evropu hony na čarodějnice. Padesát tisíc osob padlo za oběť upalování, mučení a popravám.⁴⁵

1.2. Péče o chudé a poutníky

1.2.1. Raný středověk

V raném středověku (5. - 7. století) čelila západní část bývalé římské říše stěhování národů a útokům Vizigótů, Ostrogótů a Vandalů. Přibližně od pontifikátu Řehoře Velikého (590-604) se celá společnost potýkala s rozkladem základních struktur. Císařská moc upadala a o přežití obyvatel Říma se starali především svatí otcové. Řehoř Veliký přerozdělil tehdejší církevní majetek, založil a podporoval špitály, přidělil důchody chudým, osvobodil vězně a staral se o zásobování města základními potřebami. Jeho nástupci si počínali podobně. Když v roce 640 padl Jeruzalém do rukou Arabů, zvýšil se i příliv cizinců do Říma. Papežové, šlechta i ostatní věřící spojili své síly. Byly zakládány ubytovny pro chudé, pocestné

⁴⁴ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny. Od starověku po současnost*. Praha: PROSTOR, 2013, s. 128 a 152.

⁴⁵ Tamtéž, s. 151-152.

a nemocné tzv. „xenodochia“. Součástí zařízení byl klášter (obydlí pro příslušníky diakonie), kostel a veřejná budova, která sloužila pro ukládání prostředků a rozdávání almužen. Chudí byli zaopatřeni stravou, oděvem a mohli využít i veřejnou lázeň. Na konci osmého století bylo v Římě osmnáct městských diakonií a jejich počet postupně stoupl až na čtyřiaadvacet. Už středověká charita rozlišovala mezi opravdovými nešťastníky a těmi, kdo by se sami uživit mohli, ale jednoduše nechtěli. Dobročinnosti mohli využívat pouze potřební, kteří byli zapsaní jako „Kristovi chudí“. Přistěhovalci ze zahraničí, kteří se v Římě usadili, založili tzv. „Scholae peregrinorum“. Přicházející poutníci našli ve scholách občerstvení a ošetření.⁴⁶

1.2.2. Poslání církevních řádů

Péči o chudé zajišťovali převážně členové duchovenstva v kláštorech. Žebráci se kupili před jejich branami a mniši jim rozdávali chléb, sýr a šaty. Klášter v německém Hirsau živil denně přes dvě stě lidí. Konvent sv. Bernarda v Burgundsku zaopatřil v dobách hladu a nouze za den skoro dva tisíce lidí. V Heisterbachu při hladomoru v roce 1197 mniši nakrmili patnáct set potřebných také za jeden den.⁴⁷

Rytířství původně vzniklo na obranu feudální nadvlády, ale církev ho přetvořila k obraně spravedlnosti a slabých. Řády tvořili sdružení laici a stanovy jednotlivých uskupení vycházely z řehole sv. Benedikta. Požehnání, kterému se meči rytíře při jeho pasování dostalo, znělo: „*Kéž zajišťuje obranu a ochranu kostelů, vdov, sirotků, nemocných, chudých a všech Božích služebníků.*“⁴⁸

Řády měly stanoveny, že všechny zbytky od stolu včetně chleba patří chudině. Desetinu upečeného chleba rozdával chudým řád německých rytířů. Když nebyl chleba, museli dát alespoň třikrát týdně velkou almužnu. V případě, že řád pronajal svoje statky nájemcům, přecházela tato povinnost na ně. Dále řád hostil chudé, když probíhaly důležité porady u velmistra a ti se na oplátku měli

⁴⁶ MESSINA, Rosario. *Dějiny charitativní činnosti*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 75-77.

⁴⁷ VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941, s. 55.

⁴⁸ MESSINA, Rosario. *Dějiny charitativní činnosti*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 87.

modlit za dobrý výsledek. Čtyřicet dní byl živen jeden žebrák, když zemřel řádový rytíř. Sedm dní v případě úmrtí prostého bratra. Obdarovaný se modlil za duši zemřelého.⁴⁹

Většina řeholí (např. řád sv. Ducha, dominikáni nebo cisterciáci) stanovila, že poutník nebo host se nesmí v klášteře zdržovat déle než tři dny. Bránily se tím zneužívání klášterní pohostinnosti. Hosté navíc uvnitř klášterních zdí nesměli jíst s bratry u jednoho stolu, ani jim nic dávat ze svého pokrmu, aby si bratři nenavykli na lepší stravu. Také svým pobytem nesměli narušovat klidný klášterní život. Zakázal to již sv. Bernard z Clairvaux (1090-1152). Johanité zpočátku žádná taková pravidla neměli. Ubytovací povinnost, kterou museli plnit, byla často zneužívána světskými a duchovními osobnostmi. Žili pak na účet kláštera několik dní. Konventům se pak nedostávaly prostředky na ochranu cestujících v nouzi, pro které byla ubytovací povinnost původně zamýšlena.⁵⁰

Hospitály pro pocestné byly zřizovány v průsmycích, ve vysokých horách, hlubokých lesích nebo podél velkých silnic. Měly posloužit jako přístřeší, ale také usnadnit poutníkovi orientaci. Nejznámější útulky tohoto typu vznikly v Alpách na Velkém a Malém sv. Bernardu v roce 1049. Podobných zařízení tam bylo více díky iniciativě biskupů a opatů. Ve střední Francii zase sloužil hospitál v Aubrac.⁵¹

1.2.3. Stavba mostů

Stavba mostů byla ve středověku poměrně opomíjenou činností. Šlechta na to neměla peníze, nebo jí bylo vcelku lhostejné, jak se pocestní přes řeku dostanou. Opět zasáhla církev prostřednictvím biskupů a opatů. Iniciativa probíhala hlavně od 4. do 12. století a z církevního majetku byly budovány silnice, mosty i hospitály. Ve 13. století už vznikaly účelové nadace a dobrosrdeční věřící odkazovali svůj majetek právě k tomuto využití. Církev dokonce vypisovala odpustky pro dárce, kteří přispěli na stavbu. Stavitelé

⁴⁹ ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita od počátku do konce středověku*. Břeclav: GRASPO CZ, 2011, s. 132-133.

⁵⁰ Tamtéž, s. 129-130.

⁵¹ VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941, s. 69.

mostů se sdružovali ve specifická bratrstva a jejich úkolem bylo i pomáhat pocestným přes brody nebo je chránit před lupiči.⁵²

1.3. Péče o sirotky a nalezence

Opuštěných dětí bylo tehdy poměrně hodně a z různých důvodů. Rodiče mohli zemřít na závažnou nemoc, matka nemusela po porodu dítě přijmout a opustila ho, novorozenec byl nechtěný a nežádoucí důkaz nevěry nebo byla chudoba matky tak velká, že by dítě neuživila.

1.3.1. Nalezince

Zpočátku nebyla pro sirotky zřizována žádná zvláštní zařízení a děti končily ve „všeobecných“ hospitálech, ale postupem času začaly vznikat nalezince v různých městech Evropy: Florencie, Paříž, Frýburk, Ulm a další. V některých dokonce opatrovníci dohlíželi i na to, aby se dítě vyučilo nějakému řemeslu. Povinnost postarat se o sirotky měly i farnosti, obce nebo úředníci. Právní úprava byla různá. Některé ústavy přijímaly pouze manželské děti. Jiné hospitály je nepřijímaly vůbec. Bránily se tím, že by jich za chvíli měly v péči tolik, že by se nemohly postarat ani o jiné pacienty. Otevřenou náruč měl jistě hospitál Santa Maria della Scalla v Římě, který opatroval k 5. prosinci 1508 neuvěřitelných patnáct set dětí. Významný řád, který pečoval o nalezence, byl řád sv. Ducha.⁵³

1.4. Péče o ženy

1.4.1. Péče o rodičky

Ze středověkých textů v první řadě vyplývá, že s mateřskou rolí mají pomáhat příbuzní, sousedé a porodní báby. Mnoho žen přivádělo

⁵² POSPÍŠIL, Ctirad, Václav. *Teologie služby: Kniha (nejen) pro ty, kdo se věnují křesťanské charitě a diakonii*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 113.

⁵³ VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941, s. 68.

úspěšně potomky na svět doma, takže společenský kredit porodních bab značně stoupal. Až od 15. století začala být jejich činnost ze strany církve přísněji kontrolována v souvislosti s obviněními z čarodějnictví.⁵⁴

V rámci vývoje institucionalizované péče mohly nastávající matky využít i nemocnice. Špitální péče nezahrnovala pouze zajištění samotného porodu. Také se dbalo na bezpečnost v období šestinedělí. Lékaři se snažili dohlédnout, aby dítě i matka spali odděleně a nedošlo tak k neúmyslnému zalehnutí a následnému zadušení novorozeněte. Stanovy řádu sv. Ducha z roku 1213 hovoří jednoznačně o kolébkách, které mají být pro novorozenata připraveny.⁵⁵

1.4.2. Prostituce

Církev se nemalým úsilím podílela i na záchraně žen, které opustily počestný způsob života. Resocializace byla už tehdy velmi obtížná, ať už se jednalo o stigmatizaci ze strany společnosti, nebo nechuť samotné ženy vrátit se do normálního života. V letech 1220-1225 vznikaly záchranné instituce ve Wormsu a Štrasburku. Později také v Řezně, Paříži, Marseille, Benátkách a v dalších městech.⁵⁶

V roce 1372 založil Jan Milíč z Kroměříže v Praze na Starém Městě kazatelskou školu a útočiště pro kající se prostitutky. Útulek nazval Jeruzalém. Vznikla tak pokroková křesťanská komunita, kde žil Milíč sám, kajícnice i někteří další kněží a klerikové. Úspěšná charitativní činnost pomohla asi dvěma stovkám žen k novému začátku. Odlišný život, který vedla Milíčova komunita, popudil pražské duchovenstvo natolik, že ho obvinili z kacířství.⁵⁷

⁵⁴ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny. Od starověku po současnost*. Praha: PROSTOR, 2013, s. 153.

⁵⁵ VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941, s. 63.

⁵⁶ ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita od počátku do konce středověku*. Břeclav: GRASPO CZ, 2011, s. 118.

⁵⁷ KUČERA, Zdeněk, ŠTVERÁK Vladimír. *Chrestomatie z dějin pedagogiky*. Praha: Karolinum, 1999, s. 125-126. Blíže k osobnosti Jana Milíče i s pramennými texty spis historika Kaňáka. Srovnej KAŇÁK, Miloslav. *Milíč z Kroměříže*. Praha: Blahoslav, 1975, 147 s.

1.5. Vykupování otroků, nevolníků a zajatců

1.5.1. Otroci a nevolníci

Rozlišit mezi označením „otrok“ a „nevolník“ je ve středověké době poněkud složitější. Pozice otroka ve starověku odpovídala úrovni věci, která bezmezně patří svému pánu a může být zcizena nebo prodána. Postupem času, v době barbarských nájezdů a při změnách hospodářských podmínek, se křesťanská církev snažila přeformovat otroctví v nevolnictví. Nevolnictví přineslo změnu v tom smyslu, že muž se svojí rodinou již nepatřil pánovi, ale patřil k půdě, na které žil i pracoval a zákon mu nedovolil jí opustit. Pávě tento přerod s sebou nese výše uvedené dilema, protože vývoj probíhal postupně a nedá se říct, že by všichni majitelé půdy jednali se svými nevolníky lépe než s otroky.⁵⁸

Sama církev také vlastnila nevolníky, které obdržela s darovanými pozemky. Vykonávali zemědělské práce na půdě kostelů a klášterů a v rámci přerozdělování majetku co chvíli pracovali pro někoho jiného. Církevní představitelé však tyto lidi několikrát do roka osvobozovali. Tím šli příkladem i laikům, kterým bylo doporučeno totéž. Nebylo to ale úplně jednoduché. Propuštění bylo třeba zaopatřit určitou finanční částkou a vytvořit nový vztah k církvi nebo lennímu pánovi, aby neskončili v bídě a chudobě. Pokud majitel půdy nemohl tento proces zaručit, nebylo mu církevním sněmem osvobozování dovoleno. Zákaz osvobození se snažily sněmy vyvážit tím, že vydávaly zákony týkající se zlidštění pracovních podmínek. Také se snažily usměrnit trh s otroky, který se hlavně v době germánských vpádů značně rozmáhal. Směrnice zamezovaly např. tomu, aby leníci beztrestně zneužívali ženy otroků. Dále také zaručovaly, že i nevolník může vstoupit do kláštera, popřípadě přijmout kněžské nebo biskupské svěcení.⁵⁹

1.5.2. Křesťanští zajatci

Osvobozování zajatých křesťanů se stalo důležitým charitativním počinem. Velmi nebezpečná byla tehdy cesta do Jeruzaléma, kdy mnoho

⁵⁸ MESSINA, Rosario. *Dějiny charitativní činnosti*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 82.

⁵⁹ ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita od počátku do konce středověku*. Brěclav: GRASPO CZ, 2011, s. 114.

křesťanů padlo do rukou saracénům. V jejich područí museli snášet nelidské podmínky a vysoké pracovní nároky. Nejhuře se vedlo těm, pro něž bylo naprosto nemyslitelné přijmout Mohamedovu víru a zřeknout se tak svého Boha. Zpočátku jejich záchrana probíhala neorganizovaně a sporadicky. Až okolo roku 1200 sv. Felix z Valois a sv. Jan z Mathy společně založili řád trinitářů. Na jejich bohulibou činnost navázal o něco později v roce 1205 sv. Petr Nolasco se svým řádem mercedářů. Oba řády se zabývaly vykupováním otroků a někdy docházelo i k osobnímu nahrazení otroka členem řádu.⁶⁰

Průměrné výkupné za jednoho křesťanského otroka činilo čtyři tisíce osm set marek. Trinitáři jich vykoupili několik set tisíc. Mercedáři asi sedmdesát tisíc. Finance částečně plynuly z řádových prostředků, ale zbytek museli bratři získat žebráním. Členové obou řádů snášeli na svých cestách za dobrodiním nemalé útrapy a mnoho z nich padlo za obětí násilným zločinům.⁶¹

1.6. Finanční půjčky

1.6.1. Lichva

Pro křesťany byla lichva obecně pokládána za nečisté zaměstnání, a proto se touto činností ve středověkém světě zabývali převážně Židé.⁶² Bylo to dáno také tím, že příslušníci izraelského národa nemohli často pracovat jako zemědělci nebo řemeslníci. Zato uměli dobře počítat, vyznali se ve směnných kurzech, měli cit pro finanční transakce a obchod vůbec. Z judaismu od počátku vycházela silná motivace k tvrdé práci. Když ve 2. století zmizel ze židovské společnosti klerikalismus, byli kněží a saduceové nahrazeni rabíny. Je pravda, že některé učence finančně podporovala obec, ale všem bylo v podstatě nařízeno, aby si osvojili nějaké řemeslo. Aktivně se realizovali zejména v oblasti obchodu. Rabínský judaismus byl evangeliem práce. Vzešel z racionálního uvažování, jak přizpůsobit

⁶⁰ VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941, s. 68.

⁶¹ Tamtéž, s. 69.

⁶² ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita od počátku do konce středověku*. Brěclav: GRASPO CZ, 2011, s. 117.

starověké zákony modernímu světu, aby židovstvo přežilo i v nových podmínkách.⁶³

Peníze si potřebovali půjčovat všichni. Jak Žid, tak křesťan. Jablkem sváru se však staly úroky. Exodus 22:25 praví: „*Jestliže půjčíš stříbro někomu z mého lidu, chudákovi, který je s tebou, nebudeš se k němu chovat jako lichvář, neuložíš mu úrok.*“ Stejně tak Leviticus 25:36: „*Nebudeš od svého bratra brát lichvářský úrok.*“ Židé si tedy mezi sebou na úrok půjčovat nesměli. Žádná jiná vyznání Tóra přirozeně neupřednostňuje, takže úroky pro křesťany vysvětluje Deteronomium 23:24: „*Cizinci můžeš půjčovat na úrok, ale svému bratru na úrok půjčovat nesmíš.*“⁶⁴

Samozřejmě není možné tvrdit, že židovská komunita zákaz úročení mezi souvěrci různými způsoby neobcházela. Dokládá to na mnoha místech Bible i židovské papýry z ostrova Elefantiné. Náboženské úřady dbaly na dodržování zákonů a snažily se je nekompromisně prosazovat. O to usilovněji hledali talmudisté skuliny v Tóře. Vymysleli např. zvýšenou částku při vyrovnání dluhu nebo obchodní partnerství, ze kterého šel věřiteli plat. Věřitel také mohl půjčit nejprve Nežidovi a ten ty samé peníze půjčil zpět jinému Židovi, který je původně potřeboval.⁶⁵

Úroky byly opravdu vysoké. Ve 13. a 14. století žádali židovští věřitelé v Basileji skoro 50%, ve Florencii 30%. Ve Vídni byla zákonem povolená výše úroku téměř 87%. Ať už byl dlužníkem obchodník nebo obyčejný člověk, Židé mezi nimi většinou nedělali rozdíly.⁶⁶

Nutno podotknout, že se Židé snažili provádět obchodní transakce poctivě a efektivně. Dnešní zažitě předsudky vůči jejich vyděračství pramení nejspíš ze zášti tehdejší nežidovské společnosti, která na nich byla závislá. Když vezmeme v úvahu tvrdé boje, které po staletí probíhaly mezi oběma náboženskými skupinami, tak se patrně nelze divit, že Židé svou finanční gramotnost prostě a jednoduše využili.

⁶³ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Řevnice: Rozmluvy, 1996, s. 171-172.

⁶⁴ Tamtéž, s. 172.

⁶⁵ Tamtéž, s. 172-173.

⁶⁶ VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941, s. 70.

1.6.2. Montes Pietatis

Papež Inocenc III., který mimo jiné vydal na IV. lateránském koncilu řadu protižidovských výnosů, souhlasil také se založením dvou kazatelských řádů – dominikánů a františkánů. Dominikáni byli pověřeni likvidací hereze a sektářství.⁶⁷

Františkáni se pak nejvíce zasloužili o úvěrovou konkurenci. Montes Pietatis⁶⁸ vznikly v roce 1463 v Itálii na obranu proti židovské lichvě. Bratři sv. Františka vypracovali účelné stanovy, shromáždili větší kapitál a jeho správou pověřili důvěryhodné osoby. Lidem se tak naskytla nová možnost půjčit si peníze na velmi nízký úrok nebo zdarma. Finanční ústavy postupně přibývaly. Více než třicet jich založil františkán Bernardin de Feltre. Úvěry byly podmíněny třemi zásadami. Zástava musela být vyšší než půjčený obnos. Částka musela být splacena do určitého termínu, jinak byl dluh prodán a výnos připadl majiteli. Režijní úrok činil nejvýše 5%. Drobné půjčky nebyly úrokem zatíženy vůbec. Věřící přispívali na chod ústavů almužnou a někde dokonce odkazovali v závěti svůj majetek místnímu finančnímu domu.⁶⁹

Jiný františkánský kněz Andrea z Faenzy podnítil zakládání obilních fondů. V sýpkách se hromadily zásoby a v období hladu se z nich půjčkovalo rolníkům zrní.⁷⁰

1.7. Církevní snaha o mír

Středověká společnost se vyznačovala neustálými boji. Ať už se jednalo o lokální šarvátky nebo války mezi feudály, prostý lid vždy trpěl. Vypalování vesnic, vraždění obyvatel, znásilňování žen, krádeže majetku, zvířat, ničení úrody. Kroky lidí pak vedly k nejbližšímu kostelu nebo klášteru. Tam trpící prosili o smilování a pomoc.

⁶⁷ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Řevnice: Rozmluvy, 1996, s. 205. Dále srovnej DEANE, Jennifer Kolpacoff. *A History of Medieval Heresy and Inquisition*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2011.

⁶⁸ Montes Pietatis. *Catholic Encyclopedia*. [online]. New Advent, © 2012. [cit. 1.6.2014]. Dostupné z: <http://www.newadvent.org/cathen/10534d.htm>

⁶⁹ VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941, s. 70-71.

⁷⁰ MESSINA, Rosario. *Dějiny charitativní činnosti*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 94.

Křesťanská církev se snažila zasáhnout i v této oblasti. O zmírnění důsledků násilí usilovala tím, že v určitých obdobích roku zakazovala válku. Hlavní iniciativou byly „mírové ligy“. K jejich prvnímu seskupení došlo v Akvitánii a odtud se šířily v polovině 11. století dále po Francii a do zbytku Evropy. Ligu tvořilo seskupení lidí, které vedl místní biskup. Řídili se přesnými stanovami a měli vlastní úředníky. Nejdůležitější bylo, že vládli ozbrojenou silou, aby mohli zakročit proti všem, kteří zákaz válčení v daném období porušili.⁷¹

Výnosy církevních koncilů zakazovaly vojenské akce: od první adventní neděle do Zjevení Páně, od začátku postní doby do druhé velikonoční neděle, od Nanebevstoupení Páně do svatodušního oktávu a o slavnostech sv. Jana Křtitele a sv. Petra a Pavla. Církevní tresty postihovaly každého, kdo by se ustanoveními neřídil a v daný čas nectil teologickou zásadu: *„Kdo prolije krev člověka, prolévá Krev Kristovu.“*⁷²

⁷¹ Tamtéž, s. 81.

⁷² ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita od počátku do konce středověku*. Břeclav: GRASPO CZ, 2011, s. 119–120.

2. Život a dílo Anežky Přemyslovny zakladatelky Rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou⁷³

Anežka Přemyslovna je považována za jednu z nejvýznamnějších a nejpozoruhodnějších žen z dynastie Přemyslovců. Jako králova dcera měla nejen velký politický vliv, ale vyznačovala se laskavostí, obětavostí i bystrým úsudkem a inteligencí. Víra v Boha a láska k bližním jí umožňovala konat obdivuhodné skutky na politicko-charitativním i duchovním a naplňovala jí nezdolnou energií a odvahou.

2.1. Dobové pozadí

2.1.1. Přemysl Otakar I.

Přemysl Otakar I., Anežčin otec, byl bezpochyby cílevědomým vladařem, snažil se rozšířit panství a neustále navyšovat svůj politický vliv. „*Přemysl, muž velké ctnosti a slávy, jenž pro svou udatnost byl slavný za svého života po celém světě.*“⁷⁴ Pravdou je, že Přemysl rozhodně nemůže být považován za vzor morální ctnosti a věrnosti. Často měnil politické spojence, přikláněl se vždy na stranu, která pro něj byla výhodnější. Patrně ne vždy jednal ve shodě se svým morálním přesvědčením, ale politický prospěch z toho vždy vytěžil. Na jeho obranu ale nutno podotknout, že se v tomto ohledu nijak nelišil od ostatních knížat, králů a vladařů své doby.⁷⁵

Mezi nejúčinnější prostředky, jimiž Přemysl dosahoval svých cílů, patřila sňatková politika. Nezdráhal se využívat svých dětí i manželek jako figurek v šachové partii. Sám se poprvé oženil v cizině a za manželku pojal Adlétu z rodu míšeňských Wettinů. Z tohoto svazku pocházely děti Vratislav, Markéta (Dagmar),

⁷³ Dále uvádím zjednodušený název: řád křižovníků, křižovníci, křižovnické bratrstvo.

⁷⁴ NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I./III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.* Praha: Jan Laichter, 1928, s. 217.

⁷⁵ Tamtéž, s. 218.

Božislava a Hedvika.⁷⁶ Například svou dceru Markétu úspěšně provdal roku 1205 za dánského krále Waldemara II.⁷⁷

Míšeňský rod podpořil Přemysla v roce 1197 v tažení proti jeho bratrovi Vladislavovi v Praze. Oba bratři se dohodli a ke krveprolití nakonec nedošlo. Přemysl získal Prahu a Vladislav vládu na Moravě.⁷⁸

2.1.2. Dvojvládí Oty a Filipa

Ve stejném roce zemřel v Messině císař Svaté říše římské Jindřich VI. Ten určil nástupcem svého syna Rogera-Fridricha. Fridrich však ve svých třech letech těžko mohl převzít jakékoliv vladařské povinnosti, proto rod Štaufů povolal z Itálie Filipa Švábského. Filip, Jindřichův bratr, opustil svou přípravu na kněžský úřad a vrátil se urychleně do Německa. Zde ho knížata přesvědčila o nezbytnosti převzetí koruny. Původně chtěl převzít korunu pouze jako „ochránce říše“ a hájit tak práva svého synovce. Posléze si to však rozmyslel a 8. března 1198 byl v Mülhausách veřejně prohlášen budoucím císařem.

Proti rodu Štaufů stál v opozici rod Welfů, který měl také svého kandidáta na trůn. Byl jím Ota, syn saského vévody Jindřicha Lva. Ota byl zvolen „druhým“ králem Svaté říše německé jako Ota IV. dne 9. června 1198 v Kolíně. Poté co násilím dobyl korunovační město Cáchy, které v té době ovládal Filip, byl zde 12. července 1198 korunován od arcibiskupa Adolfa Kolínského.⁷⁹

Filip v reakci na předešlé události změnil rozhodnutí a nechal se oficiálně korunovat 8. září 1198 v Mohuči. Přemysl se korunovace zúčastnil a Filip jeho věrné služby ocenil tím, že povýšil Čechy na dědičné království.⁸⁰

Filip měl nad Otou vojenskou převahu, kterou hodlal náležitě využít. V říjnu 1198 vedl vojsko proti Otovi a zároveň si vyžádal Přemyslovu podporu. Toto spojení se zúročilo i později v roce

⁷⁶ Tamtéž, s. 238.

⁷⁷ ŠMIED, Miroslav., ZÁRUBA, František. *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*. Praha: NLN, 2013, s. 20.

⁷⁸ VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí koruny české, svazek II 1197-1250*. Praha: Paseka, 2000, s. 80 a 88.

⁷⁹ NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I./III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.* Praha: Jan Laichter, 1928, s. 226-227.

⁸⁰ Tamtéž, s. 220-223.

1199, kdy Přemysl získal na Otovu stranu svého blízkého příbuzného, Heřmana Durynského, nejmocnějšího knížete ve středním Německu. Přestože byla Otova moc oslabena, Filip nezískal jasné vítězství a spory o vládu se táhly dalších několik let.⁸¹

2.1.3. Přemyslova manželská aféra

Přibližně v té době Přemysl zapudil svou manželku Adlétu. Manželství rozvázal pražský biskup Daniel II. Přemysl uvedl jako důvod rozvodu neplatnost svazku vzhledem k příbuzenským vztahům. Patrně ale chtěl založit novou „královskou rodinu“ a požádal uherského krále Imricha o ruku jeho sestry Konstancie. Jeho nové manželství nebylo uznáno papežem Inocencem III. a Konstancie byla papežskou kurií označena za cizoložnici. Adléta se snažila rozhodnutí svého manžela zvrátit a obrátila se o pomoc k papeži, který nechal celou záležitost několikrát prošetřit.⁸²

Přemysl a Konstancie měli dohromady devět dětí. Vratislav (zemřel jako dítě), Judita (provdaná za Bernarda Korutanského), Anna (provdaná za vratislavského knížete Jindřicha Pobožného), Anežka (zemřela jako dítě), Václav I. (český král), Vladislav (markrabě moravský), Přemysl (markrabě moravský, manžel Markéty, dcery Oty VII.), Blažena (zemřela v Miláně), Anežka (abatyše).⁸³

Přemysl se obrátil proti rodu Štaufů, přidal se na stranu Oty IV. a tím se přiklonil k propapežské (guelfské) politice. Dosáhl tak říšského privilegia, kterým mu Ota IV. potvrdil dědičnou královskou hodnost. Tento čin vedl k Přemyslově korunovaci 24. srpna 1204 od papežského biskupa Guida a tím byla česká královská koruna od papeže Inocenta III. následně uznána a potvrzena.⁸⁴

Na konci téhož roku však Filip Švábský získal opět převahu. Přemysl oznámil papeži, že není schopen vzdorovat této mocenské síle a přiklonil se znovu na stranu Štaufů. Adléta se mohla vrátit zpět k českému dvoru. Prvním důvodem byl nátlak rodu Wettinů. Druhý důvod byl poněkud praktičtější. Přemysl měl sice s Konstancií syna, ale chlapec zemřel v útlém věku roku 1201 a český trůn byl tak bez

⁸¹ Tamtéž, s. 228-229.

⁸² Tamtéž, s. 239-242.

⁸³ Tamtéž, příloha č. 14. Rodokmen Přemyslovců.

⁸⁴ VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny země koruny české, svazek II 1197-1250*. Praha: Paseka, 2000, s. 91-96.

následníka. Naopak Adlétin syn Vratislav mohl pozici dědice plnohodnotně zaujmout. Přemysl Adlétu přijal, odpřisáhl před českou šlechtou, že je to definitivní rozhodnutí, ale s oficiálním obnovením sňatku nespěchal, protože Konstancie čekala další dítě. Asi v roce 1205 se Konstancii narodil syn Václav a Adléta musela opět Čechy opustit. Krátce na to papež Inocenc III. zahájil nový proces proti Přemyslovu manželství s Konstancií a český král se ocitl krátce v klatbě.⁸⁵

Filip se rozhodl upevnit politické spojení s českým králem a nabídl mu zasnoubení své dcery Kunhuty s princem Václavem, které se uskutečnilo roku 1207. Zdálo by se, že se rozložení sil konečně urovnalo, ale roku 1208 byl Filip nečekaně zavražděn na sjezdu knížat v Bamberku. Německá knížata vyslovila podporu Otovi IV. a poté ho papež Inocenc III. korunoval císařem. Následně mezi nimi ale došlo k rozepři ohledně štaufských panství v Itálii a papež Otu roku 1210 exkomunikoval. Inocenc III. se rozhodl podpořit poněkud opomenutého Fridricha II. z rodu Štaufů. Ke spolupráci vyzval také Přemysla. Pro českého krále to bylo velmi výhodné, protože papež konečně uznal jeho manželství s Konstancií a sňatek jeho syna Václava s Kunhutou Štaufskou dostal nový rozměr. Propapežská knížecí koalice pod vedením Přemysla připravovala pád Oty IV. Roku 1211 knížata podpořila nárok Fridricha II. na císařskou korunu. Přemysl Fridricha aktivně podporoval v bojích proti Otovi a roku 1212 od něj obdržel Zlatou bulu sicilskou, kterou byla opětovně uznána česká královská dědičná hodnost. Největší význam této listiny ale spočívá v tom, že onoho uznání se českému králi dostalo zároveň od budoucího císaře Fridricha a zároveň od papeže.⁸⁶

2.2. Anežka

Výše zmíněné události ukazují, jak bouřlivá doba panovala na počátku 13. století, do kterého se Anežka narodila. Na datum jejího narození se historikové neshodují. Josef Beran uvádí rok 1205,⁸⁷

⁸⁵ Tamtéž, s. 100-101.

⁸⁶ Tamtéž, s. 101-109.

⁸⁷ BERAN, Josef. *Blahoslavená Anežka Česká*. Řím: Křesťanská akademie, 1974, s. 5.

Vlastimil Kybal pak rok 1208.⁸⁸ Václav Novotný přidává k úvaze i rok 1211.⁸⁹ Jméno patrně dostala po nevlastní sestře svého otce Anežce, abatysi kláštera sv. Jiří na Pražském hradě.⁹⁰

2.2.1. Mládí a nabídky k sňatku

První roky svého života prožila Anežka v Čechách na dvoře svého otce. Když jí byly tři roky, byla poslána na výchovu do cisterciáckého kláštera ve Slezsku. Klášter v Třebnici založila Hedvika, manželka vratislavského vévody Jindřicha I. Bradatého. Anežka byla poslána právě tam, protože byla patrně zasnoubena s Boleslavem, synem vratislavského vévody. Druhý syn Jindřich II. si měl brát za manželku Anežčinu starší setru Annu, proto obě dívky odešly do kláštera společně.⁹¹

Hedvika byla jistě pro Anežku v pozdějších letech velkou inspirací. Sama se chovala mravně a pokorně, nelpěla na okázalosti a v Třebnickém klášteře se věnovala péči o chudé. Po smrti svého manžela i syna Jindřicha založila se svou snachou, Annou Českou, klášter benediktínů na Lehnickém poli. Hedvika zemřela roku 1243, byla pochována v klášteře v Třebnici a roku 1267 byla svatořečena.⁹²

Boleslav však brzy zemřel a proto se Anežka v šesti letech vrátila zpět do Čech. V letech 1143-44 založil její děd Vladislav II. spolu se svou manželkou Gertrudou premonstrátský ženský klášter v Doksaněch. Klášter se těšil přízni vládnoucích Přemyslovců a byly zde vychovávány dcery královské rodiny i domácí šlechty.⁹³ Anežce se zde dostalo širšího vzdělání. Byla nezvykle nadaná, vnímavá a ukázněná. V Doksaněch pobývala asi dva roky a poté se vrátila zpět na královský dvůr do Prahy.⁹⁴

Čistě politické důvody vedly v roce 1219 k jejímu zasnoubení s Jindřichem VII., synem německého císaře Fridricha II. Jindřich byl navíc v dubnu 1220 knížaty zvolen římským králem a jeho otec

⁸⁸ KYBAL, Vlastimil. *Svatá Anežka Česká*. Brno: L. Marek, 2000, s. 28.

⁸⁹ NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I./III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.* Praha: Jan Laichter, 1928, s. 551.

⁹⁰ ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar I.* Praha: Svoboda, 1990, s. 319.

⁹¹ KYBAL, Vlastimil. *Svatá Anežka Česká*. Brno: L. Marek, 2000, s. 30-31.

⁹² ŠMIED, Miroslav., ZÁRUBA, František. *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*. Praha: NLN, s.r.o. 2013, s. 22.

⁹³ KYBAL, Vlastimil. *Svatá Anežka Česká*. Brno: L. Marek, 2000, s. 36-37.

⁹⁴ PIŤHA, Petr. *Světice Anežka Přemyslovna, svíce a hvězda v českých dějinách*. In: *Svatá Anežka Česká - princezna a řeholnice: [publikace s katalogem k výstavě]*. Praha: Arcibiskupství pražské, 2011, s. 76.

Fridrich získal císařskou korunu Svaté říše římské z rukou papeže Honoria III.⁹⁵

Anežka byla poslána k vídeňskému dvoru rakouského vévody Leopolda VI. Vídeň byla centrem kultury i obchodu a zdrojem dalšího vzdělání pro českou princeznu. Seznámila se s dvorskou francouzskou kulturou, která byla inspirací pro německé dvory ve 13. století, osvojila si cizí jazyky. Pobývala tam nejspíš v letech 1220-1222. Z prestižního sňatku však nakonec sešlo. Díky politickým intrikám Leopolda VI. ztratil Jindřich o Anežku zájem a nakonec si vzal za manželku Leopoldovu prvorozenou dceru Markétu.⁹⁶ Česká princezna se vrátila zpět do Prahy.

Král Přemysl byl hluboce uražen a pobouřen Leopoldovou zradou. Následovaly pohraniční boje mezi Rakouskem a Čechy. Přemyslovy vztahy s císařem Fridrichem také poněkud ochladly, ale český král se k němu stále choval korektně. Nejspíš proto zamítl nabídky k sňatku od Jindřicha III., anglického krále, který se také ucházel o ruku jeho dcery Anežky. Anglie byla v té době zatížena dluhy a politické spojení s ní by Přemyslovcům stejně nepřineslo žádné výhody.⁹⁷

Následovala nabídka k sňatku od samotného císaře Fridricha II. Český král na ni reagoval kladně, ale s realizací nespěchal. V té době, už v pokročilém věku, upínal své zbývající síly hlavně k tomu, aby zabezpečil své země pro syna Václava. Toho nechal korunovat roku 1228 českým králem od arcibiskupa mohučského.

Anežka už tehdy neměla chuť ani zájem vstoupit do manželství. Její mysl byla plně obrácena k Bohu a plány do budoucna směřovaly k charitativním a duchovním počínům. Po smrti otce v roce 1230 začala realizovat svůj plán na založení kláštera. Podporu jí poskytl její bratr Václav I. i její matka Konstancie. Znovu přišla nabídka od Jindřicha VII., který svůj sňatek s Markétou prohlásil za neplatný. Velkou roli také hrály jeho spory s otcem o samostatnou vládu v Německu. Fridrich tomu chtěl zabránit a sám podruhé požádal českého krále o sňatek s jeho sestrou. Anežka udělala to jediné, čím mohla zabránit politickým tahanicím o její ruku. Vstoupila do kláštera.⁹⁸

⁹⁵ VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí koruny české, svazek II 1197-1250*. Praha: Paseka, 2000, s. 111.

⁹⁶ KYBAL, Vlastimil. *Svatá Anežka Česká*. Brno: L. Marek, 2000, s. 54-60.

⁹⁷ Tamtéž, s. 65-66.

⁹⁸ Tamtéž, s. 76-78.

Ačkoliv to vypadá jednoduše, úplně snadné to pro Anežku nebylo. Sňatek s Fridrichem byl předjednaný a dvakrát potvrzený jejím otcem i bratrem. Mladá Přemyslovna se tedy obrátila o pomoc k papeži Řehoři IX., který její prosbu ochotně vyslyšel. Jistě měl radost ze zbožnosti mladé kněžny, ale hlavně si vůbec nepřál případné spojení rodu Přemyslovců s rodem Štaufů. V důsledku papežova rozhodnutí král Václav I. sňatek zrušil, císaři se omluvil a Anežka mohla konečně naplno zasvětit svůj život Bohu a pomoci potřebným.⁹⁹

2.2.2. Dvojkláster

Pro svoji duchovní pouť si vybrala řeholi sv. Františka. Jako královská dcera mohla vstoupit do jakéhokoli jiného řádu, který v té době v království působil, ale všude by s ní bylo zacházeno jako se vznešenou a urozenou paní a měla by všeho dostatek. Není vyloučeno, že uvažovala i o vstupu do kláštera cisterciáků, který v té době chtěla založit její matka Konstancie. Františkánský ideál byl nakonec jejímu srdci nejbližší.¹⁰⁰

Anežka se s františkány setkala pravděpodobně poprvé už ve Vídni, když pobývala na dvoře Leopolda VI. Těžko říci, jestli ji už tehdy jejich způsob života oslovil. Nedá se ale vyloučit, že na ni zapůsobil samotný ctnostný život Františka, který byl svatořečen roku 1228.¹⁰¹

Patrně už v roce 1231 se Anežka rozhodla založit v Praze dva kláštery. Klášter Menších bratří (minoritů) a klášter klarisek. Minorité oficiálně vstoupili do Čech roku 1232 na pozvání krále Václava I. Ten jim daroval dům při chrámu sv. Jakuba a Přemyslovci udržovali dobré vztahy s vedením řádu.¹⁰²

Samotná stavba začala v roce 1233, kdy Anežka dostala od svého bratra Václava I. darem pozemek na pravém břehu Vltavy ve Starém Městě.¹⁰³ Nově založený klášter minoritů sv. Františka a klášter klarisek sv. Salvatora tvořily v podstatě dvojkláster a celý komplex byl vybudován během dvou až tří let. Výzdoba františkánských sídel

⁹⁹ Tamtéž, s. 84-85.

¹⁰⁰ ŠMIED, Miroslav., ZÁRUBA, František. *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*. Praha: NLN, 2013, s. 187.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 186.

¹⁰² VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí koruny české, svazek II 1197-1250*. Praha: Paseka, 2000, s. 390.

¹⁰³ KYBAL, Vlastimil. *Svatá Anežka Česká*. Brno: L. Marek, 2000, s. 88.

trvala až do roku 1250. Byla nádherná, zahrnovala dary od krále Václava I. i Anežčiny sestry Anny, ale v neposlední řadě byla také náročná a velmi nákladná. Na výstavbě se prakticky podílela celá přemyslovská dynastie, šlechta i obyčejný lid. Vzhledem k této dlouhodobé práci zde můžeme pozorovat architektonicky zajímavé prolínání románského a ranně gotického stavebního slohu.¹⁰⁴

Klášter sv. Salvatora obývalo pět klarisek z Tridentu, které do Prahy vyslal patrně sám papež. Posléze spolu s Anežkou vstoupilo do kláštera i sedm dalších českých šlechtíčen.¹⁰⁵ Klášter sv. Františka obývali minorité z Mohuče a do Prahy přišli na Anežčino pozvání. Ta se tak nevázala na minority od sv. Jakuba a vybrala si pro svůj klášter nové bratry radikálnějšího zaměření.¹⁰⁶

Řeholní sliby složila Anežka slavnostně v roce 1234 a vstoupila do kláštera klarisek. Ještě téhož roku papež Řehoř IX. schválil a vzal pod svou ochranu nový dvojklášter a Anežku ustavil u klarisek abatyší.¹⁰⁷ Anežka stejně jako sv. Klára tento titul odmítla a přála si být nazývána pouze „starší sestrou“. Titul abatyše tehdy znamenal vskutku významné postavení a přinášel s sebou společenskou prestiž a moc. Anežka ani Klára po ničem takovém netoužily, ale ani jedna se nezřekla povinností, které jim postavení v čele jejich konventů přinášelo.¹⁰⁸

2.2.3. Špitální bratrstvo

Ve stejné době, kdy Anežka založila oba kláštery, založila i špitální bratrstvo. První sídlo bratrstva se nacházelo poblíž kostela sv. Haštala. Anežka věnovala skoro celé své věno již na stavbu klášterů, proto se nyní obrátila s prosbou o pomoc ke své matce Konstancii. Ta původně zakoupila od německých rytířů kostel sv. Petra Na Poříčí, kde chtěla založit klášter cisterciáků. K němu patřily i další malé vsi (Rybník, Hloupětín, Borotice) a další hospodářské příslušenství. Když ale viděla, že by kostel sv. Petra

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 90-91.

¹⁰⁵ NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I./III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.* Praha: Jan Laichter, 1928, s. 681.

¹⁰⁶ ŠMIED, Miroslav., ZÁRUBA, František. *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby.* Praha: NLN, 2013, s. 186-187.

¹⁰⁷ VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí koruny české, svazek II 1197-1250.* Praha: Paseka, 2000, s. 392-393.

¹⁰⁸ ŠMIED, Miroslav., ZÁRUBA, František. *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby.* Praha: NLN, 2013, s. 188.

nebyl pro sestry vhodný, přehodnotila svůj záměr a klášter nakonec založila v Tišňovicích na Moravě. Kostel sv. Petra s veškerým příslušenstvím pak věnovala špitálu sv. Františka. Tento dar stvrdila darovací listinou. Rovněž Anežčin bratr Přemysl, markrabě moravský, věnoval špitálu obec Rakšice.¹⁰⁹

Papež Řehoř IX. v roce 1235 schválil existenci špitálního bratrstva, potvrdil darovací listinu Konstancie a bratrstvo se přestěhovalo od sv. Haštala k sv. Petrovi Na Poříčí.¹¹⁰

Zaměření špitálu bylo mnohem širší, než jsme dnes u nemocnic zvyklí. V té době byl označován jako hospitál. Původ slova nacházíme v latině, kde „hospes“ znamená cizinec nebo pcectný. Postupně se z něj vyvinulo slovo „hospitale“, označující místo, kde byla poskytována péče nemocným, chudým, poutníkům a lidem bez domova.¹¹¹

Hospitál byl původně spojený s Anežčíným kláštelem. Činnost bratrstva vycházela z regulí podobných špitálních řádů, které byly označovány jako řády rytířské. Byli to např. johanité, templáři, řády sv. Ducha a sv. Lazara. Anežka sama patrně neplánovala rozdělení obou institucí. Jenomže se vyskytl problém v podobě hmotných statků. Podle františkánského ideálu, který vybízí ke svaté chudobě, nebylo v pořádku, aby tyto hmotné statky klášter vlastnil. Přestože papež majetek kláštera potvrdil za právoplatný, Anežka si uvědomila, že udělené privilegium je v rozporu s jejím přesvědčením. Obrátila se tak na svatého otce s žádostí, aby povýšil pražské bratrstvo na samostatný řád s řeholí sv. Augustina. Papež jí roku 1237 vyhověl. Nyní mohla být na špitál přenesena veškerá majetková práva, protože nová řehole nebyla ve věcech majetkových tak striktní. Anežka tak opět projevila svůj bystrý úsudek a zároveň se jí podařilo zůstat věrnou františkánkou.¹¹²

Špitální bratrstvo mělo ve znaku kříž s červenou hvězdou a ve 2. polovině 13. století se jim říkalo také „hvězdáři“. Od Přemyslovské dynastie obdrželi další dary, z nichž nejvýznamnější byl patrně chrám sv. Hypolita na Znojemsku. V roce 1243 jim král Václav I. předal špitál ve Stříbře a v Mostě. V roce 1252 se

¹⁰⁹ BĚLOHLÁVEK, Václav; HRADEC, Josef. *Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou*. Praha: Řád českých křižovníků, 1930. s. 19.

¹¹⁰ VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí koruny české, svazek II 1197-1250*. Praha: Paseka, 2000, s. 394.

¹¹¹ ŠMIED, Miroslav., ZÁRUBA, František. *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*. Praha: NLN, 2013, s. 190.

¹¹² Tamtéž, s. 190-191.

přestěhovali od sv. Petra k tehdejšímu Juditinu mostu, kde získali podíl na clech a byli pověřeni jeho údržbou. Vystavěli tam nový špitál s kostelem sv. Františka. Na stejném místě sídlí řád křižovníků s červenou hvězdou dodnes.¹¹³ Ve stejném roce také obdrželi od papeže Inocenta IV. oprávnění používat znak červeného kříže s hvězdou.¹¹⁴

2.2.4. Společné úsilí Anežky a sv. Kláry o reformu řehole klarisek

V první řadě je třeba krátce představit sv. Kláru, duchovní matku české princezny. Klára, která byla inspirována životním příběhem a dílem sv. Františka z Assisi žila velmi přísně a důsledně podle Kristova evangelia. František byl vzorem pro mnoho prostých věřících a získal si uznání i od církevních kruhů. Klára se rozhodla následovat jeho příkladu na Květnovou neděli patrně roku 1211 nebo 1212. V letech 1212-1213 napsal sv. František *Způsob života pro svatou Kláru a její setry*. Roku 1219 píše kardinál Ugolino dei Conti (pozdější papež Řehoř IX.) životní pravidla pro sestry klarisky s názvem *Formula vitae*. Text vychází z benediktínské řehole, obsahuje přísná pravidla pro dodržování klauzury, mlčení a postů. Dále také povoluje vlastnictví hmotných statků pro kláštery klarisek, protože museli mít nějaký zdroj obživy. Kardinál Ugolino navštívil v Assisi Františka i Kláru. Jejich způsob následování Krista na něj velmi zapůsobil a chtěl, aby klášter sester u sv. Damiána přijal jeho řeholi. Klára řeholi přijala, ale celý zbytek svého života zasvětila úsilí, aby jejímu řádu bylo uděleno privilegium života v chudobě. Privilegium jí poprvé udělil papež Inocenc III. někdy v letech 1215-1216. Řehoř IX. privilegium potvrdil také v roce 1228. V roce 1247 papež Inocenc IV. řeholi klarisek upravil a sestry měly již nadále skládat sliby v duchu sv. Františka. Řád klarisek byl podřízen řádu menších bratří a ani nová řehole v podstatě nepotvrdila privilegium chudoby, protože stále hovořila o majetku sester a stále vycházela z řehole Ugolinovi. Privilegium chudoby ve všech schválených případech platilo pouze pro klášter sv. Benedikta. Klára se tedy rozhodla

¹¹³ VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí koruny české, svazek II 1197-1250*. Praha: Paseka, 2000, s. 394.

¹¹⁴ NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I./III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I*. Praha: Jan Laichter, 1928, s. 823.

napsat řeholi vlastní. Jejího schválení od Inocenta IV. se dočkala až dva dny před svou smrtí v roce 1253.¹¹⁵ Papež se osobně účastnil jejího pohřbu a již o dva roky později byla svatořečena.¹¹⁶

V Itálii byly zakládány kláštery klarisek na mnoha místech. Ačkoliv do prvních klášterů byly posílány sestry přímo od sv. Damiána, na později založené kláštery už neměla komunita sv. Damiána téměř žádný vliv. Nové sestry přijímaly Ugolinovu řeholi a původní chápání chudoby podle sv. Kláry se postupně změnilo. Nové klarisky žily tedy velmi podobně jako benediktinky, z jejichž řehole kardinál Ugolino vycházel a o Klářině boji za chudobu patrně mnoho nevěděly.¹¹⁷

Do Prahy přišly klarisky z Tridentu. Tamní konvent privilegium chudoby uděleno neměl, takže patrně netušily, jakým způsobem přesně probíhal život u sv. Damiána. Klára se o založení pražského kláštera dozvěděla a pravděpodobně už v roce 1234 napsala Anežce svůj první list. Snažila se tím o to, aby nově vzniklý konvent následoval co nejvěrněji prvotní ideál františkánů, protože věděla, že další kláštery, které budou za Alpami vznikat, budou z toho pražského vycházet. Anežka se prostřednictvím korespondence s Klárou dozvěděla o jejím boji o řeholi a sama se rozhodla, že je třeba tento boj podpořit a rozvinout i v Praze.¹¹⁸

Svojí první žádost o schválení vlastní řehole pro pražský konvent zaslala papeži již v roce 1237. Papež jí sice nevyhověl, alespoň však potvrdil privilegium o zmírnění postních předpisů a možnosti užívání kožešin a obuvi. A následně o rok později schválil pro Anežčin klášter privilegium chudoby. Klára svým druhým listem Anežku utvrzuje ve správnosti jejího počínání. Je velmi pravděpodobné, že papež Anežku odmítl, protože v podstatě žádala o totéž co Klára. Anežka se svou duchovní matkou všechny kroky konzultovala a Klára ji měla ve velké úctě a oblibě. Celkem se dochovaly čtyři dopisy, které si mezi sebou obě světice vyměnily, ale patrně jich bylo více.¹¹⁹

¹¹⁵ ŠMIED, Miroslav., ZÁRUBA, František. *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*. Praha: NLN, 2013, s. 185-186.

¹¹⁶ KYBAL, Vlastimil. *Svatá Anežka Česká*. Brno: L. Marek, 2000, s. 121.

¹¹⁷ ŠMIED, Miroslav., ZÁRUBA, František. *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*. Praha: NLN, 2013, s. 187-188.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 189.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 191-193.

Anežka s vlastní řeholí neuspěla, alespoň dosáhla schválení Klášřiny řehole pro pražský klášřter roku 1260 od papeže Alexandra IV. Následující papeř, Urban IV., roku 1263 vydal novou řeholí, kterou stanovil, ře klarisky a minorité budou mít společný majetek, ale Aneřka se pravděpodobně stále držela dědictví chudoby, které převzala od sv. Kláry.¹²⁰

2.2.5. Aneřčina smrt v období hladomoru

Za dob vlády krále Václava I. i jeho syna Přemysla Otakara II. nebyl Aneřčin řád v Praze ohrořen hladem. Oba Přemyslovci byli šředří a zbořní a posílali klášřteru hojně almuřny. Když ale roku 1278 padl Přemysl Otakar II. v bitvě na Moravském poli, dostalo se české království pod nadvládu Habsburků. Moci se zde chopil Ota Braniborský jako poručník sedmiletého Václava, následníka českého trůnu. Braniboři tvrdě plenili české území. Jejich plundrování vedlo až k hladomoru v roce 1282.¹²¹

V Praze zemřeli tisíce lidí, v celé zemi pak stovky tisíc. Aneřka se dořila pořehnaného věku (bylo jí asi 74 let) a zemřela 2. března 1282 ve svém klášřteři, obklopena milovanými sestrami v Kristu. Jistě se na ní kromě hladu také podepsal neutěřený osud Přemyslovské dynastie, jejímuř úpadku musela na sklonku svého řivota přihlířet.¹²²

¹²⁰ KYBAL, Vlastimil. *Svatá Aneřka Česká*. Brno: L. Marek, 2000, s. 127 a 149.

¹²¹ ŠMIED, Miroslav., ZÁRUBA, Frantiřek. *Svatá Aneřka Česká a velké řeny její doby*. Praha: NLN, 2013, s. 194.

¹²² KYBAL, Vlastimil. *Svatá Aneřka Česká*. Brno: L. Marek, 2000, s. 170-171.

3. Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou

V této kapitole vycházím převážně z monografie V. Bělohlávka a J. Hradce *Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou*.¹²³ Řád českých křižovníků býval i nadále je poměrně malým uskupením a proto nemáme k dispozici širokou škálu pramenů, jako to bývá u jiných rytířských řádů. Monografie vychází ze studií V. V. Tomka, z díla E. Wintra, V. Novotného a dalších historiků.

3.1. Počátky řádu

Dlouhou dobu se přepokládalo, že Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou přišel do českých zemí z Východu. Dnes však na základě studia dobových pramenů mapujících celé historické spektrum bezpečně víme, že je to řád původem český, založený Anežkou Přemyslovnou. Je také jediný, který kdy na našem území vznikl. Původně laické špitální bratrstvo pečující o poutníky, nemocné a přestárlé se po několika letech přerodilo v řád. Podrobný popis událostí, které jeho vznik provázely, je uveden v předcházející kapitole.

3.1.1. Johanité jako vzor

Na českém území působilo několik rytířských řádů, jako byli templáři, johanité, němečtí rytíři nebo strážci Božího hrobu. Křižovníci si za svůj vzor vybrali právě johanity, kterým se snažili vyrovnat rytířskou ctí i zevnějškem. Vzhledem k tomu, že znak kříže¹²⁴ byl obecně užívaným označením hospitálních řádů, postarala se Anežka i o červenou šestihrannou hvězdu, která by její křižovníky od ostatních odlišila. Řím její žádosti roku 1252 vyhověl. Nově

¹²³ BĚLOHLÁVEK, Václav; HRADEC, Josef. *Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou. díl I. a II.* Praha: Řád Českých křižovníků, 1930, 202 s.

¹²⁴ Např.: templáři – červený kříž na bílém plášti; němečtí rytíři – černý kříž na bílém plášti; strážci Božího hrobu – loď s dvojitým červeným křížem na černém plášti. Tamtéž, s. 44.

vzniklý řád byl bohatě podporován vládnoucími Přemyslovci a jeho řeholi s oblibou přijímali urození a významní lidé.¹²⁵

Oficiální rytířství však v té době křižovníkům ještě nepříslušelo. Potvrzení o urozeném původu neměli od papeže ani od krále. Můžeme říci, že byli pouze hospitálním řádem s rytířskými ambicemi. Staletí záslužné práce je však dovedla na stejnou úroveň jako zahraniční urozená rytířstva a v 17. století se již v papežské bule vyskytuje název řádu s přívlastkem „militaris“ (rytířský).¹²⁶

3.1.2. Smyšlená historie

Od 16. století se uvnitř samotného řádu uchytila smyšlenka, která značně poupravila jeho vznik a příchod do Čech. Patrně to bylo dáno tím, že doklady o pravém původu byly k větší slávě a lesku řádu dočasně zapomenuty. Další zdroj můžeme pozorovat v novém zemském zřízení, které bylo vydáno roku 1500 za vlády Vladislava II. Jagelonského. Zřízení mělo pevně stanovit rozdíl mezi měšťany a šlechtou. Toto ustanovení vedlo k detailnímu prošetřování rozdílů mezi jednotlivými rody a každý se urputně snažil nalézt důkaz o urozeném původu. Není tedy divu, že se v kronikách a veřejných písemnostech začaly objevovat smyšlené postavy předků, rodokmeny se „dohledávaly“ až do ciziny, čím dále tím lépe, aby se potvrdila rodová urozenost.¹²⁷

Podobnost křižovníků s jinými rytířskými řády, které vznikly v Palestině a dobový trend vybájených předků mohly společně vést k šíření teze, podle které přišli křižovníci do Čech z Východu přes Aquitanii, když museli kvůli nepříznivé náboženské situaci opustit svůj původní hospitál. Tuto verzi podporuje i životopis sv. Anežky sepsaný knězem Šimonem v roce 1524, kde je výslovně uvedeno, že křižovníci přišli od Východu. Verzi se podařilo udržet až do 19. století.¹²⁸

Řádové podání, které zaznamenává křižovník Jan František Beckovský ve svém díle *Poselkyně starých příběhů českých*, zasazuje příchod řádu do Čech do roku 1217 a ještě barvitě líčí záslužný boj

¹²⁵ BĚLOHLÁVEK, Václav; HRADEC, Josef. *Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou. díl I. a II.* Praha: Řád Českých křižovníků, 1930, s. 18.

¹²⁶ Tamtéž, s. 35.

¹²⁷ Tamtéž, s. 16-17.

¹²⁸ Tamtéž, s. 16.

křižovníků proti saracénům na území Egypta, Palestiny nebo Jeruzaléma, který trval skoro osm set let.¹²⁹

Počátky řádu osvětlil až V. V. Tomek a dlouhodobě udržovaný mýtus definitivně vyvrátil. Nenašel žádné důkazy ani svědectví o zahraničním původu, naopak studium tuzemských listin dovedlo jeho výzkum k závěru, že jsou křižovníci původem skutečně z Čech.¹³⁰

3.1.3. Výsady řádu

Kromě rozsáhlých donací v podobě statků a kostelů ze strany Přemyslovců, těšili se křižovníci i řadě výsad. Papežské buly osvobozovaly řád od placení desátků. Další úleva stanovila, že pokud bude země uvržena do klatby a křižovníci nebudou její příčinou, mohou ve svých kostelech dál konat bohoslužby. Ovšem potichu a za zavřenými dveřmi. Biskupové jim zdarma světili oltáře i olej. Arcibiskup, biskup ani jiný prelát nesměl křižovníky a jejich špitál uvrhnout do klatby. Kdyby se tak náhodou stalo, byla by klatba neplatná. Řád byl pod přímou ochranou papežského stolce a za to odváděl jednou ročně jeden zlatý byzantský dukát.¹³¹

List Václava I. z roku 1235, potvrzený Karlem IV. roku 1350, poskytuje soupis řádových výsad, pramenících z královské ochrany. Křižovníci měli např. na svých statcích soudní pravomoc i při rozhodování o nejtěžších zločinech. Pokuty vybrané při soudech mohli použít pro špitální potřeby. Nemuseli platit daně. Když bylo přece jen potřeba nějaký poplatek odvést, mohli uspořádat sbírku po všech svých statcích a ještě si z ní polovinu ponechat. Ve svých državách požívali právo propinační i právo honby a královští úředníci nesměli na cestách využívat útočiště v jejich hospitálech, pokud by to bylo danému zařízení na obtíž.¹³²

3.1.4. Řádové sestry

Zpočátku vstupovaly do řádu také ženy. Zde je patrný vliv dvojkláštera na Františku, který obývaly klarisky a minorité. Sestry měly svůj konvent, vykonávaly vlastní službu a nesměly se stýkat

¹²⁹ Tamtéž, s. 16.

¹³⁰ Tamtéž, s. 17.

¹³¹ Tamtéž, s. 26-27.

¹³² Tamtéž, s. 27-28.

s jinými ženami. Od roku 1292 se však křižovníci ženského zastoupení ve svých řadách zřekli s tím, že stávající sestry mohou v uskupení doživotně zůstat. Vstoupil v platnost zákaz přijímání nových členek, i když s občasnými výjimkami. Ženy přijímaly řeholi velmi mladé. Přičteme-li výjimečné přijetí, působily v řádu společně s muži téměř sto let.¹³³

3.1.5. Rozšiřování hospitální činnosti

Ačkoliv se řád v Čechách ještě plně nerozvinul, velmi brzy (kolem roku 1245) rozšířil svou působnost do Slezska. Kníže Jindřich II. plánoval založit špitál ve Vratislavi, který by předal do správy křižovníků. Zemřel však roku 1241 v boji s Tatary a jeho záměr dokončila teprve manželka Anna. Vznikl tak klášter sv. Kláry a klášter minoritů i s kostely. Mezi nimi, stejně jako v Praze, křižovníký špitál. Křižovník Merbort z Ratiborska zakoupil již dříve pro řád pozemky na slezském území a stal se v novém špitálu mistrem.¹³⁴

V roce 1243 přebírají křižovníci pod svou správu špitál sv. Alžběty ve Stříbře, o něco později špitál v Mostě (1253) a následně se přidává Cheb (1271). Dále se přidala města, Svídnice (1283), Krakov i Sandoměř (1294), Litoměřice i Ústí nad Labem (1327), Kouřim (1338) a další.¹³⁵

Každý městský špitál měl své laické ošetrovatelské bratrstvo. Přidružení k pražské základně probíhalo tak, že bratři (a zpočátku i sestry) vstoupili do řádu křižovníků, podléhali centrální správě, ale jejich služba ve špitále zůstala zachována.¹³⁶

¹³³ Tamtéž, s. 33-34.

¹³⁴ Tamtéž, s. 46-47.

¹³⁵ Historie a vývoj Řádu. *Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou* [online]. [cit. 29.6.2014]. Dostupné z: <http://www.krizovnici.eu/cz/oradu/historie-a-vyvoj-radu>.

¹³⁶ BĚLOHLÁVEK, Václav; HRADEC, Josef. *Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou. díl I. a II.* Praha: Řád Českých křižovníků, 1930, s. 48.

3.2. Rozkvět řádu za vlády Karla IV.

Ačkoliv to vypadá, že řád pouze získával a vzkvétal, museli křižovníci občas v průběhu let postoupit své pozemky a statky zpět koruně. Dělo se tak např. při výstavbě Nového města pražského nebo přidružením pozemků k hradu Karlštejnu. Pokaždé však dostali za svůj majetek od krále náhradu. Ať už v podobě peněz, duchovní správy nových farních kostelů nebo dalšího špitálu. V roce 1351 byl založen nový hospitál v Písku a Karel IV. podpořil péči o nemocné tím, že daroval křižovníkům kostel v Záhoří i s jeho bohatými příjmy. Téhož roku obdrželi hospitál v Českých Budějovicích a o rok později vybudovali se svolením krále další zařízení v Sušici. Karel IV. měl domácí řád ve velké oblibě. Dokazují to vroucná slova ve věnovacích listinách i potvrzení výsad udělených již Václavem I. Díky velkorysosti pokrokového panovníka řád vzkvétal a rozpínal se po Čechách i v sousedním Velkopolsku.¹³⁷

3.2.1. Rozvoj duchovní správy

Společně s hospitální činností pokračovala a rozvíjela se i duchovní správa. Křižovníci od počátku pečovali o farnost sv. Petra na Poříčí a dále spravovali i farnost sv. Valentina na Starém městě. Za vlády Karla IV. rozšířili svou působnost na celou novoměstskou stranu až k dnešnímu Karlovu náměstí. Připisuje se jim založení a stavba kostela sv. Jindřicha a Kunhuty. Dále také gotická přestavba kostela sv. Štěpána, který byl již dříve součástí křižovnické farnosti Rybník. Karel IV. významně rozšířil svatovítskou pokladnici svatých ostatků a nechal je později vystavit právě ve speciální věži, která patřila ke kostelu sv. Štěpána.¹³⁸

Na tomto místě je třeba zmínit i významného řádového mistra Lva. Byl to člověk velice moudrý, vzdělaný a jednohlasně zvolený. Řád vedl v letech 1352-1363 a jeho významným kulturním přínosem, který se zachoval až do dnešní doby, je latinský breviář s kalendáři. Sám byl autorem i iluminátorem. Jeho vyobrazení

¹³⁷ Tamtéž, s. 55-57.

¹³⁸ Tamtéž, s. 57-60.

dvanácti měsíců později inspirovalo Josefa Mánesa při výzdobě pražského orloje.¹³⁹

Karel IV. umírá 29. listopadu 1378. V ten samý den lehl popelem křižovnický špitál u sv. Františka. Ničivému živlu padl za oběť i konvent a kostel. Zničeny byly všechny cennosti, listiny i privilegia. O tři roky později obdržel řádový mistr Zdeněk zmocňovací listinu od papežského legáta, kardinála Pilea. V ní byla zakotvena samostatná duchovní pravomoc pro řádového představeného a s ní spojené právo nosit prsten. Mistr je zde poprvé nazván „mistrem generálem“. Další listina povolovala řádovým bratřím nosit kapuce s odznaky, stejně jako je nosili jeruzalémští rytíři. V karolinské době se tak křižovníci rychle přiblížili svému rytířskému ideálu.¹⁴⁰

3.3. Doba husitská

3.3.1. Úpadek řádu

Sebelejší bohulibé úmysly v srdci samotného řádu nemohly zaručit, že všichni bratři dodrží své sliby, odolají pokušení a budou jednat čestně po celý svůj život. Vnitřní rozklad začal již na sklonku karolinské doby. Legát Pileus na nedostatky poukázal ve stejný rok, kdy povolil mistrům nosit prsten. Ve svém listě vytýká některým správcům far držení a hromadění majetku i neochotu rozdělovat tyto prostředky mezi potřebné. Patrně se však ještě tehdy nejednalo o žádný celoplošný fenomén, protože hned rok na to obdrželi bratři již zmíněné právo nosit kapuce.¹⁴¹

Za vlády Václava IV. došlo k rozvolnění státního pořádku a poměry v řádu se výrazně zhoršily. Královy spory s duchovenstvem, šlechtou i s arcibiskupem Janem z Jenštejna vedly k zemským bouřím

¹³⁹ Významní členové Řádu. *Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou* [online]. [cit. 29.6.2014]. Dostupné z: <http://www.krizovnici.eu/cz/oradu/vyznamni-clenove-radu>.

¹⁴⁰ BĚLOHLÁVEK, Václav; HRADEC, Josef. *Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou. díl I. a II.* Praha: Řád Českých křižovníků, 1930, s. 61-62 a 65.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 66-67.

v letech 1393-1408. Uvnitř řádu se rozmáhal individualismus. Mnoho členů začalo jednat pouze v zájmu vlastního prospěchu.¹⁴²

Křižovníci sice nebyli nejbohatším řádem na našem území, ale přesto disponovali značným majetkem. Nepokoje v zemi způsobily velké škody na jejich državách. Krizi musel řešit papež Bonifác IX., který svou bulou nařídil, aby ochranu nad statky sv. Františka převzali premonstrátské opati v Praze, Vratislavi a v Louce u Znojma.¹⁴³

3.3.2. Husitské bouře

Šířilo se přijímání „pod obojí způsobou“, proti kterému vystoupily konzervativní síly v jednotlivých českých městech. To vyvolalo reakci stoupenců kalicha. V neděli 30. července 1419 se rozlícený dav vrhnul v Praze na brány Novoměstské radnice a dožadoval se propuštění svých vězněných stoupenců. Husité vtrhli do budovy a z oken vyházeli konšely, které dav na ulici dobil. Král Václav IV. nevydržel napětí a zemřel na mrtvici.¹⁴⁴

Po smrti krále se nenávist lidu proti duchovenstvu „pod jednou“ ještě vystupňovala. Pražský křižovnický klášter byl však před husity uchráněn, protože ho Pražané prohlásili za svůj městský majetek. Patrně se i tehdejší přestavený kláštera dohodl s předáky drancujícího davu, že v konventu přistoupí na přijímání pod obojí. V Praze zbylo pouze malé množství křižovníků, kteří zůstali ve špitální službě a nemocné neopustili. Zbytek se rozprchl.¹⁴⁵

Řád během husitských válek ztratil mnoho venkovských far i špitálů s komendami. Ačkoliv po bitvě na Bílé hoře dostal zpět některé pražské kostely, musel se jejich správě zříknout pro nedostatek kněžstva. Navždy zanikly hospitály v Sušici, Klatovech, Českých Budějovicích a v Litoměřicích, stejně tak komendy ve Stříbře, Písku a Ústí nad Labem.¹⁴⁶

Katolické duchovenstvo se vrátilo do Prahy až po korunovaci krále Ladislava Pohrobka roku 1453. Všechny církevní řády na našem území utrpěly značné ztráty jak na majetku, tak na životech a stejně jako křižovníci neměli v době husitských válek lehký úděl. Stojí

¹⁴² Tamtéž, s. 67-68.

¹⁴³ Tamtéž, s. 68.

¹⁴⁴ Více BARTOŠ, F. *Husitská revoluce*. Praha: Nakl. ČSAV, Nestr.

¹⁴⁵ BĚLOHLÁVEK, Václav; HRADEC, Josef. *Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou. díl I. a II.* Praha: Řád Českých křižovníků, 1930, s. 70-71.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 72-73.

však za povšimnutí, že žádný křižovnický představitel významně nevystoupil na obhajobu jedné či druhé strany. Ve své podstatě se s husity přetahovali pouze o majetek a ne o náboženskou ideu. Patrně to bylo dáno převážně hospitálním zaměřením řádu, který prostě pro svoji činnost výnos z hmotných statků potřeboval, jak už sama Anežka Přemyslovna na počátku pochopila. Druhým faktorem může být i většinové zastoupení laiků v řadách bratrstva.¹⁴⁷

3.3.3. Následky

Česká reformace¹⁴⁸ se šířila další století. Vzhledem k rozvrstvení obyvatelstva, které se vyznačovalo nepoměrem sil jednotlivých konfesí, se křižovníkům nedařilo dosáhnout bývalé slávy řádu.

Šířící se luterství připravilo křižovníky o správu nad kostelem sv. Alžběty ve Vratislavi a o další konventy ve Slezsku přibližně okolo roku 1535. Majetek byl ztenčen, tím pádem hospitální činnost upadala a nedosahovala své předešlé úrovně. Okolnosti donutily křižovníky zvolit si nový směr. Tak došlo k transformaci původního laického hospitálního řádu na řád s převažující duchovní správou. Dostupné prostředky řádu již nebyly plně poukazovány na péči o chudé a nemocné, ale přesunuly se k podpoře potřeb duchovenstva a kostelů.¹⁴⁹

V rámci možností se křižovníci zabývali vykupováním svých předešlých držav. Řádový mistr Matěj ze Střebcka si dokonce s povolením krále Vladislava Jagellonského vypůjčil čtyři sta kop českých grošů na tři roky, aby mohl provádět výkup ve větším rozsahu. Zároveň na králi vymohl i zákaz prodávat zastavené duchovenské statky neknežím.¹⁵⁰

Král Ferdinand I. Habsburský ve své listině z roku 1535 poprvé nazval nejvyššího představeného řádu velmistrem (Václav z Hradešína) a zařadil ho na čtvrté místo mezi zemské preláty. Následně však královský list z roku 1545 ukládá šetření v křižovnických hospitálech, aby byla zjištěna úroveň poskytované péče. Iniciátorem

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 76-78.

¹⁴⁸ Více HREJSA, Ferdinand. *Česká reformace*. V Praze: Jos. R. Vilímek, [1914]. 104, iv s. Za vzděláním: knížky pro každého.

¹⁴⁹ BĚLOHLÁVEK, Václav; HRADEC, Josef. *Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou. díl I. a II.* Praha: Řád Českých křižovníků, 1930, s. 87-88.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 90.

však nebyl samotný král, ale zemský sněm, který se na jednom svém zasedání zrovna zabýval řešením sociální otázky. Šetření se týkalo i ostatních řádů a bratrstev, které se hospitální činností zabývaly. Jestli bylo nakonec provedeno a vzešly z něj nějaké závěry, to bohužel dnes nevíme.¹⁵¹

Křižovníci posbírali nové síly. Hospitální činnosti se nikdy zcela nevzdali a na vykoupených statcích znovu našli materiální zajištění.

3.4. Období spojeného úřadu velmistra a arcibiskupa pražského

Významné období pro křižovníky přichází v letech 1562-1694, kdy se jejich velmistři stávali zároveň pražskými arcibiskupy. Byla to doba horlivého duchovního snažení. Křižovníci se ocitali v předních řadách při boji s utrakvisty a za cenu vlastních životů hájili katolickou víru. Když v roce 1648 čelily Čechy švédskému nájezdu, křižovníci opevnili svůj pražský konvent a společně s měšťany, studenty i řeholníky se jim podařilo ubránit, ačkoliv bylo jejich sídlo značně poškozeno. V roce 1692 dostali do péče špitály v Bratislavě a Pešti z rukou ostříhomského arcibiskupa. Během třicetileté války, při nedostatku kněží, vypomáhali křižovníci i na jiných farách. V západních Čechách tak vznikla i „křižovnická diecéze“. Papež Klement X. potvrdil řádu čestný rytířský titul v roce 1675.¹⁵²

3.4.1. Počátek spojeného úřadu

21. dubna 1421 konvertoval pražský arcibiskup Konrád z Vechty k husitům a dalších sto čtyřicet let zůstal arcibiskupský stolec neobsazen. V průběhu husitských bouří spravovali pražskou arcidiecézi olomoučtí biskupové a později pražská kapitula. Při

¹⁵¹ Tamtéž, s. 92 a 87.

¹⁵² Historie a vývoj Řádu. *Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou* [online]. [cit. 29.6.2014]. Dostupné z: <http://www.krizovnici.eu/cz/o-radu/historie-a-vyvoj-radu>.

následně obnově úřadu administroval pražskou arcidiecézi kapitulní probošt Píšek-Scribonius. Ferdinand I. ho považoval za nejvhodnějšího kandidáta, ale Scribonius sám doporučil předání arcibiskupské pečeti křižovnickému velmistroví Antonínu Brusovi z Mohelnice. Roku 1562 byl ustanoven arcibiskupem.¹⁵³

3.4.2. Velmistr Antonín Brus

Brus byl vysvěcený a velmi vzdělaný kněz, mluvil pět jazyků a během tureckých válek působil jako vojenský kazatel v táboře Jindřicha Mezříčského z Lomnice. Po smrti Václava z Hradešína byl zvolen velmistrem řádu a zároveň vykonával i úřad vídeňského biskupa. Brus správně pochopil, že otevřený boj proti kališníkům a příznivcům luterství by byl čirým šílenstvím. Proto zvolil defenzivní přístup a vytrvale odrážel protestantské nápor, aby zachoval stávající práva a državy katolické církve. Ve svém počínání zašel ještě dál. Snažil se získat pro českou církevní provincii povolení od papeže pro přijímání pod obojí způsobou. Papež Pius IV. mu roku 1564 vyhověl. Smířlivý počín sice přišel poněkud pozdě, ale přesto přinesl do české společnosti jisté uvolnění od napětí.¹⁵⁴

Velmistr také pracoval na vnitřní očištění řádu a na jeho duchovní nápravě. Dohlížel na splácení dluhů, nábor nových členů, popřípadě vyloučení těch nežádoucích a také na teologické vzdělávání bratří. Čechům korunoval dva krále (Maxmilián II. a Rudolf II.). Zemřel 28. srpna 1580 a na jeho místo nastoupil Martin Medek.¹⁵⁵

3.4.3. Postulace

Medkovu zvolení můžeme považovat za počátek sporů mezi řádem a korunou. Velmistr Medek byl řádně zvolen a poté jmenován pražským arcibiskupem. Císař Rudolf II. však nebyl tímto postupem příliš nadšen. K Medkovu arcibiskupskému jmenování nechal připojit dodatek, který zdůrazňoval, že je třeba vyčkat s volbou řádového velmistra až po jmenování arcibiskupa. Důvod byl prostý. Křižovníci opět disponovali nemalým majetkem a arcibiskupství pražské z větší části

¹⁵³ BĚLOHLÁVEK, Václav; HRADEC, Josef. *Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou. díl I. a II.* Praha: Řád Českých křižovníků, 1930, s. 97-98.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 98-100.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 100-106.

udržovali při životě. První dva velmistři byli ještě zvoleni řádně, ale následujících šest již bylo postulováno. Kandidát nejprve přijal úřad arcibiskupa. Teprve poté vstoupil do řádu, kde obdržel řádové a mistrovské odznaky. Za postulované velmistry pak spravovali řád generální převorové.¹⁵⁶

Spojený úřad arcibiskupa a velmistra sice přinášel řádu významnou prestiž, ale také nemalé potíže. Hlavně zásahem třetí strany v podobě světských úředníků, řádový majetek nenávratně mizel. Samotná postulace byla v rozporu s řádovými stanovami a narušovala tak základy společenství. Pevný svazek byl rozvázán až v roce 1694, kdy křižovníci odmítli přijmout za svého velmistra jmenovaného pražského arcibiskupa a sami si jednohlasně zvolili Jiřího Ignáce Pospíchala, který později obdržel čestný titul *restaurator et velut secundus fundator ordinis* (ve významu: obnovitel a druhý zakladatel řádu).¹⁵⁷

3.5. Pontifikálie

3.5.1. Praha

Významným momentem pro křižovnické bratrstvo bylo získání pontifikálií. Zasloužil se o ně Pospíchalův nástupce Jan František Franchimont z Frankenfeldu. V roce 1701 vymohl od papeže Klementa XI. právo užívat velekněžské bohoslužebné odznaky (mitra, berla, prsten a další). Stejný papež mu v roce 1705 udělil právo opatského vysvěcení.¹⁵⁸

Franchimont za svého úřadu nechal obnovit skoro všechny křižovnické kostely a dohlédl na dostavbu rozsáhlé barokní svatyně sv. Máří v Chlumu. Ve stejném roce, kdy získal právo na opatskou benedikci, uvedl také do Prahy řád trinitářů. Trinitáři přijali všechny členy křižovnického řádu za své „syny“. Tato filiace umožnila Řádu Nejsvětější Trojice rozvíjet svou činnost (vykupování křesťanských zajatců) i na českém území.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 107 a 121.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 129 a 143-144.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 159-160.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 159-161.

3.5.2. Hradiště sv. Hypolita a Vratislav

Velmistr Martin Konstantin Beinlich se ujal úřadu po Franchimontově smrti. Jako bývalý probošt na moravském Hradišti sv. Hypolita vymohl i on roku 1709 tamějším hodnostářům právo pontifikálie. Ti se následně stali moravskými zemskými preláty.¹⁶⁰

Papež Klement XII. zvláštní bulou z roku 1738 udělil právo pontifikálie i vratislavským mistrům.¹⁶¹

3.6. Ohrožení existence řádu

3.6.1. Josefínská doba¹⁶²

Rozvíjela se filozofie, racionalismus a humanismus. Ačkoliv josefínské reformy způsobily zánik mnohých církevních řádů, nemůžeme tento myšlenkový směr prohlásit za nežádoucí. Díky němu byly položeny základy lidských práv, rovnosti, občanských svobod a demokracie.

Osvícenský absolutismus dopadl na naše území rukou rakouského císaře Josefa II. Jeho snaha o centralizaci státní moci přinesla reformy v oblasti sociální péče. Nechal zřídit jediný nadační fond, ze kterého měly být financovány nové nemocnice, porodnice, nalezince a sirotčince. Stávající špitály měly být zrušeny a jejich majetek prodán nebo pronajat. Získané finance měl spravovat nový fond. Křižovníci také měli odevzdat majetek svého hospitálu u sv. Františka. Jelikož byl majetek samotného řádu provázán přímo se špitálem, přišli by tak o všechno a řád by se zhroutil. Záchrana přišla v podobě císařovy smrti v roce 1790, protože zemřel dříve, než stihl svůj záměr uskutečnit.¹⁶³

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 161-162.

¹⁶¹ Tamtéž, díl II., s. 89.

¹⁶² Více WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny: Příspěvek k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848*. Praha: Jelínek, 1945.

¹⁶³ BĚLOHLÁVEK, Václav; HRADEC, Josef. *Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou. díl I. a II.* Praha: Řád Českých křižovníků, 1930, s. 173.

3.6.2. Zrušení řádu křižovníků ve Slezsku

Pruský král Bedřich Vilém III. měl již delší dobu v úmyslu zrušit ve Slezsku všechny katolické kláštery a jejich jmění zabavit ve prospěch státu. Sestavil hlavní komisi pro zrušení řádů ve Slezsku. 19. listopadu 1810 vkročil do vratislavského kláštera u sv. Matěje vládní rada Jordan a oznámil všem přítomným křižovníkům, že je jejich řád ve Slezsku zrušen a všechno řádové jmění přechází s okamžitou platností pod správu koruny. Poslední vratislavský magister Bohumír Scholz oznámil smutnou zprávu do Prahy. Pražský velmistr Pitroff však neměl žádnou možnost jak královské rozhodnutí zvrátit. Sám sotva udržoval při životě vlastní konvent, přesto však zaslal vratislavským bratřím alespoň finanční výpomoc.¹⁶⁴

3.6.2. Nejistý osud v novodobé historii

Křižovníci založili první dětskou opatrovnu v Čechách roku 1832 na tzv. Špitálském poli v pražském Karlíně. Za velmistra Jakuba Beera (1840-1866) působili členové řádu ve školství. Významné posty zastávali na univerzitách v Praze, Brně, Vídni, Linci a Štýrském Hradci.¹⁶⁵

Po vzniku republiky a přijetí pozemkové reformy byli křižovníci nuceni rozvinout svou aktivitu v oblasti duchovní správy a omezit svou špitální a charitativní činnost. Za nacistické okupace zabralo pražskou komendu gestapo a členové řádu byli vyhnáni. Ani komunistický režim nebyl k bratrstvu nijak shovívavý a v řádovém centru se usídlila část ministerstva vnitra. Po nešťastném roce 1950 ztrácejí křižovníci špitál v Mostě, který padl za oběť rozšiřování Mostecké uhelné pánve spolu s celou komendou. Komunistické likvidaci řeholí odolala pouze komenda vídeňská u sv. Karla Boromejského. Částečně nahradila pražské srdce řádu a tamější křižovníci pomáhali i tisícům českých a slovenských exulantů. Paprsek naděje zasvítit na řád ještě před pádem komunismu, když došlo v Římě ke kanonizaci sv. Anežky. Všichni čeští i moravští poutníci byli označeni křížem

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 176-177.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 181.

a hvězdou – symboly řádu. Bezpochyby to bratrstvu dodalo novou sílu v boji proti nepřízni osudu.¹⁶⁶

Po listopadovém převratu v roce 1989 se vedení řádu ujímá Ladislav Sirový. Musel být zvolen tajně, protože volba proběhla již o rok dříve. S obrovským nasazením začal pracovat na obnově řádu a majetkových restitucích. Jeho život však ukončila tragická autonehoda v roce 1992. Řád se v té době potýkal s velmi malou členskou základnou. Z Vatikánu přišlo rozhodnutí o ustanovení delegátské správy, kterou následně vedl apoštolský delegát Msgre František Václav Lobkowicz, O. Praem.¹⁶⁷

Nové vedení přineslo očekávanou stabilizaci a postupný rozvoj. Křižovníci postupně opravují a restaurují své zničené kostely. Obrazovou galerii nebo řádový poklad je možné navštívit v rámci prohlídky pražské komendy. Řád se snaží zachovat své hospitální poslání. Část svého pražského konventu poskytuje k užívání církevní dívčí škole, finančně podporuje nemocnici Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze a aktivně se angažuje v rozličných sociálních programech.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Historie a vývoj Řádu. *Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou* [online]. [cit. 2.6.2014]. Dostupné z: <http://www.krizovnici.eu/cz/o-radu/historie-a-vyvoj-radu>.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Tamtéž.

Závěr

Prvním záměrem mé práce bylo nahlédnout do sociálních poměrů ve středověké společnosti a ukázat širokou škálu prostředků, jakými křesťanská církev zabezpečovala péči o nemocné, chudé a poutníky. O středověké církevní charitě máme k dispozici mnoho děl významných autorů, kteří se snažili dobovou situaci vesměs objektivně zhodnotit a popsat. Je zajímavé např. sledovat, jakým způsobem vedle sebe koexistovala péče církevní a rozvíjející se laické lékařství. I přes občasné neshody víry a vědy můžeme říci, že obě tyto odvětví si byly navzájem přínosem.

Druhý záměr spočíval v představení sv. Anežky. Významná dcera z rodu Přemyslovců dokázala i přes nástrahy a nepřízeň osudu vybudovat v Praze „české Assisi“. Založením dvojkláštera, hospitálu sv. Františka i laického ošetrovatelského bratrstva završila svůj dosavadní život u královského dvora. Přijala řeholi sv. Františka a jako „starší setra“ klarisek dále dohlížela na péči o nemocné a utiskované. Její odkaz provází celou českou historii. Měl by být inspirací pro dnešní dobu plnou individualismu a sociálního napětí, kde často s obtížemi hledáme porozumění, soucit nebo nezištnou pomoc.

Představení Rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou zobrazuje můj třetí záměr. Je patrné, že ačkoliv se jedná o prominentní původně český řád, museli se křižovníci potýkat s útrapami vnějšími i vnitřními, jako kterékoliv jiné lidské společenství. Přesto se jim nedá upřít vysoce záslužná činnost v oblasti hospitální péče i v duchovní správě. Velmi inspirativní byla i moje osobní návštěva pražské komendy v Platnéřské ulici, kde bylo jasně patrné, že i v dnešní sekularizované době řád neztrácí nic ze svého původního charakteru a snaží se otevřeným přístupem zachovat si místo ve společnosti.

Všechny tři dílčí záměry spojuje záměr hlavní. Ukázat jak středověká charita ovlivnila sociální péči v českých zemích. Na našem území působily i jiné církevní řády, které ve své práci zmiňuji jen okrajově. Osobnost svaté Anežky a její řád křižovníků jsem si vybrala jako reprezentativní ukázkou české středověké charitativní snahy.

Summary

My work provides the view on the Medieval Christian charity and most of the ways, how the Church helped to the sick, the poor and pilgrims.

Saint Agnes of Bohemia is the most important representative of charity work in the Czech lands. She founded the monastery of St. Francis in Prague which had two parts. One was intended for the Brothers of St. Francis. The second was intended for the Sisters of St. Clare. St. Agnes was herself a member of the Order of St. Clare. When she left her royal family, she devoted her life to poverty, prayers and care for others.

The hospital belonged to the convent too. Hospital care was provided by the hospice brotherhood. Few years later, the brotherhood became the religious order called The Knights of the Cross with the Red Star. They spread from Prague to Moravia and Silesia. They managed hospitals and rectories. They fought successfully against adversity and their order continues till today.

I tried to show the connection between the Czech kingdom in the Middle Ages and the Medieval Christian charity.

Seznam použité literatury a ostatních zdrojů

Pramenná literatura:

BACON, Roger. De erroribus medicorum. In: ROGER BACON. *De retardatione accidentium senectutis cum aliis opusculis de rebus medicinalibus*. Eds. A. G. Little; E. Withington. Oxford, 1928.

Odborná literatura:

BERAN, Josef. *Blahoslavená Anežka Česká*. Řím: Křesťanská akademie, 1974, 511 s.

BĚLOHLÁVEK, Václav, HRADEC, Josef. *Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou. díl I. a II.* Praha: Řád Českých křižovníků, 1930, 202 s.

BARTOŠ, F. *Husitská revoluce*. Praha: Nakl. ČSAV, Nestr.

DEANE, Jennifer Kolpacoff. *A History of Medieval Heresy and Inquisition*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2011. ISBN 9780742568112

EFRON, John M. *Medicine and the German Jews. A History*. London: Yale University Press, 2001. ISBN 0-300-08377-7.

GARRISON, Fielding H. *An Introduction to the History of Medicine with Medical Chronology Bibliographic Data and Test Questions*. Philadelphia - London: W. B. Saunders Company, 1913.

GRIGSBY, Bryon Lee. *Pestilence in Medieval & Early Modern English Literature*. New York - London: Routledge, 2004. ISBN 0-203-57930-5.

GOFF, Jacques Le a Jean-Claude SCHMITT. *Encyklopedie středověku*. Přeložila Lada Bosáková. Praha: Vyšehrad, 2002, 935 s. ISBN 80-7021-545-3.

HREJSA, Ferdinand. *Česká reformace*. V Praze: Jos. R. Vilímek, [1914]. 104, iv s. Za vzděláním: knížky pro každého.

JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Přeložili: Jan Lamper a Jana Lamperová. Řevnice: Nakladatelství Alexandra Tomského Romluvy, 1996, 591 s. ISBN 80-85336-31-6.

KAŇÁK, Miloslav. *Milíč z Kroměříže*. Přeložil Karel Červený. Praha: Blahoslav, 1975, 147 s.

KOHN, George C (ed,). *Encyclopedia of Plague and Pestilence: From Ancient Times to the Present*. New York: Facts On File, Inc., 2007. ISBN 978-0-8160-6935-4.

KUČERA, Zdeněk, ŠTVERÁK, Vladimír. *Chrestomatie z dějin pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999, 491 s. ISBN 80-7184-626-0.

KYBAL, Vlastimil. *Svatá Anežka Česká: Historický obraz ze 13. století*. Brno: L. Marek, 2001, 316 s. ISBN 80-86263-14-2.

MAGNER, Lois, N. *A History of Medicine*. London: Taylor & Francis, 2005. ISBN 978-08-2474-07-40.

MESSINA, Rosario. *Dějiny charitativní činnosti*: [Orig.: Storia della carita: cuore della Chiesa]. Přeložila Terezie Brichtová. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, 148 s. ISBN 80-7192-859-3.

MCKEE, Martin, HEALY, Judith. *Nemocnice v měnící se Evropě*. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomie, 2003, 48 s.

NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I./III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I*. Praha: Jan Laichter, 1928.

PIŤHA, Petr. Světice Anežka Přemyslovna, svíce a hvězda v českých dějinách. In: *Svatá Anežka Česká - princezna a řeholnice: [publikace s katalogem k výstavě]*. Praha: Arcibiskupství pražské, 2011, 342 s. ISBN 978-80-7422-145-3.

PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost* = [Orig.: Greatest benefit to mankind]. V českém jazyce vyd. 2. Přeložil Jaroslav Hořejší. Praha: Prostor, 2013, 809 s., [24] s. obr. příl. ISBN 978-80-7260-287-2.

POSPÍŠIL, Ctirad, Václav. *Teologie služby: Kniha (nejen) pro ty, kdo se věnují křesťanské charitě a diakonii*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, 214 s. ISBN: 80-7192-748-1.

SVOBODNÝ, Petr, HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 1999, 179 s. ISBN 80-7106-315-0.

ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita od počátku do konce středověku: (s přihlédnutím k jižní Moravě)*. 2. přeprac. a rozš. vyd., 1. vyd. u nakl. Jiří Polach. Břeclav: Jiří Polach, 2011, 174 s. ISBN 978-80-905076-0-9.

ŠMIED, Miroslav a František ZÁRUBA. *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby: Die heilige Agnes von Böhmen und die großen Frauengestalten ihrer Zeit*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění v NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013, 379 s. ISBN 978-80-7422-242-9.

VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské Charity*. 1. vyd. Olomouc: Velehrad, 1941, 190 s.

VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí koruny české, svazek II 1197-1250*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2000, 582 s. ISBN 80-7185-273-2.

WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny: příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848*. 1. vyd. Přeložil Vladimír Soják. Praha: Jelínek, 1945, 383 s.

ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar I.: panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1990, 361 s. ISBN 80-205-0099-5.

Elektronické zdroje:

Historie a vývoj Řádu. *Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou* [online]. [cit. 29.6.2014]. Dostupné z:
<http://www.krizovnici.eu/cz/o-radu/historie-a-vyvoj-radu>.

Montes Pietatis. *Catholic Encyclopedia*. [online]. New Advent, © 2012. [cit. 1.6.2014]. Dostupné z:
<http://www.newadvent.org/cathen/10534d.htm>.

Významní členové Řádu. *Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou* [online]. [cit. 29.6.2014]. Dostupné z:
<http://www.krizovnici.eu/cz/o-radu/vyznamni-clenove-radu>.

Seznam příloh

Fotografie z pražské komendy Rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou, Platněřská 191/4, Praha 1, Staré Město

Příloha č. 1

Socha sv. Anežky Přemyslovny ve vstupní hale konventní budovy
(autorská fotografie ze dne 15. února 2014) 65

Příloha č. 2

Mramorové schodiště konventní budovy
(autorská fotografie ze dne 15. února 2014) 65

Příloha č. 3

Kaple konventu
(autorská fotografie ze dne 15. února 2014) 65

Příloha č. 4

Kapitulní síň konventu
(autorská fotografie ze dne 15. února 2014) 65

Příloha č. 5

Stropní malba v kapitulní síni konventu
(autorská fotografie ze dne 15. února 2014) 66

Příloha č. 6

Hlavní oltář řádového kostela sv. Františka z Assisi v Praze
(autorská fotografie ze dne 15. února 2014) 66

Příloha č. 7

Kopule řádového kostela sv. Františka z Assisi v Praze
(autorská fotografie ze dne 15. února 2014) 66

Příloha č. 8

Znak řádu na hlavním oltáři kostela sv. Františka z Assisi v Praze
(autorská fotografie ze dne 15. února 2014) 67

Přílohy:

1. Socha sv. Anežky Přemyslovny
ve vstupní hale konventní budov

2. Mramorové schodiště
konventní budov

3. Kaple konventu

4. Kapitulní síň konventu

5. Stropní malba
v kapitulní síni konventu

6. Hlavní oltář řádového kostela
sv. Františka z Assisi v Praze

7. Kopule řádového kostela
sv. Františka z Assisi v Praze

8. Znak řádu
na hlavním oltáři kostela
sv. Františka z Assisi v Praze

